

България от 680 до 1393

СЪДЪРЖАНИЕ

СЪДЪРЖАНИЕ

Хан Аспарух (681 – 701 г.)

Ключови исторически събития

Външна и вътрешна политика

Равносметка

Дългосрочни последици

Заключение

Хан Тервел (700 – 721 г.)

Ключови исторически събития

Външна и вътрешна политика

Равносметка

Дългосрочни последици

Заключение

Хан Кормесий (721 – 738 г.)

Ключови исторически събития

Външна и вътрешна политика

Равносметка

Дългосрочни последици

Заключение

Хан Севар (738 – 753 г.)

Ключови исторически събития

Външна и вътрешна политика

Равносметка

Дългосрочни последици

Заключение

Хан Кормисош (753 – 756 г.)

Ключови исторически събития

Външна и вътрешна политика

Равносметка

Дългосрочни последици

Заключение

Хан Винех (756 – 762 г.)

Ключови исторически събития

Външна и вътрешна политика

Равносметка

[Дългосрочни последици](#)

[Заклучение](#)

[Хан Телец \(762 – 765 г.\)](#)

[Ключови исторически събития](#)

[Външна и вътрешна политика](#)

[Равносметка](#)

[Дългосрочни последици](#)

[Заклучение](#)

[Хан Сабин \(765 – 766 г.\) и Хан Умор \(766 г.\)](#)

[Ключови исторически събития](#)

[Външна и вътрешна политика](#)

[Равносметка](#)

[Дългосрочни последици](#)

[Заклучение](#)

[Хан Токту \(766 – 767 г.\)](#)

[Ключови исторически събития](#)

[Външна и вътрешна политика](#)

[Хан Паган \(767 – 768 г.\)](#)

[Ключови исторически събития](#)

[Външна и вътрешна политика](#)

[Равносметка \(за двамата\)](#)

[Заклучение](#)

[Хан Телериг \(768 – 777 г.\)](#)

[Ключови исторически събития](#)

[Външна и вътрешна политика](#)

[Равносметка](#)

[Дългосрочни последици](#)

[Заклучение](#)

[Хан Кардам \(777 – 803 г.\)](#)

[Ключови исторически събития](#)

[Външна и вътрешна политика](#)

[Равносметка](#)

[Дългосрочни последици](#)

[Заклучение](#)

[Хан Крум \(803 – 814 г.\)](#)

[Ключови исторически събития](#)

[Външна и вътрешна политика](#)

[Равносметка](#)

[Дългосрочни последици](#)

[Заклучение](#)

[Хан Омуртаг \(814 – 831 г.\)](#)

[Ключови исторически събития](#)

[Външна и вътрешна политика](#)

[Равносметка](#)

[Дългосрочни последици](#)

[Заклучение](#)

[Хан Маламир \(831 – 836 г.\)](#)

[Ключови исторически събития](#)

[Външна и вътрешна политика](#)

[Равносметка](#)

[Дългосрочни последици](#)

[Заклучение](#)

[Хан Пресиян \(836 – 852 г.\)](#)

[Ключови исторически събития](#)

[Външна и вътрешна политика](#)

[Равносметка](#)

[Дългосрочни последици](#)

[Княз Борис I – Михаил \(852 – 889 г.\)](#)

[Ключови исторически събития](#)

[Външна и вътрешна политика](#)

[Равносметка](#)

[Дългосрочни последици](#)

[Заклучение](#)

[Преславският събор \(893 г.\)](#)

[Ключови исторически събития](#)

[Външна и вътрешна политика](#)

[Равносметка](#)

[Дългосрочни последици](#)

[Заклучение](#)

[Цар Симеон I Велики \(893 – 927 г.\)](#)

[Ключови исторически събития](#)

[Външна и вътрешна политика](#)

[Равносметка](#)

[Дългосрочни последици](#)

[Заклучение](#)

[Цар Петър I \(927 – 969 г.\)](#)

[Ключови исторически събития](#)

[Външна и вътрешна политика](#)

[Равносметка](#)

[Дългосрочни последици](#)

[Заклучение](#)

[Културният разцвет и](#)

духовният живот (852 – 969 г.)

Ключови исторически събития

Личности

Климент Охридски (ок. 840 – 916 г.)

Наум Преславски (ок. 830 – 910 г.)

Един от стълбовете на просветата, който работи в двата най-големи центъра на държавата.

Константин Преславски (края на IX – началото на X в.)

Ангеларий и Горазд

Техният принос

Външна и вътрешна политика

Равносметка

Дългосрочни последици

Заклучение

Писменост

Глаголица (създадена от св. Кирил)

Кирилица (създадена от учениците на Кирил)

Равносметка

Заклучение

Богомилството (X век)

Исторически събития

Сфери на влияние

Равносметка

Дългосрочни последици

Заклучение

Цар Борис II (969 – 971 г.)

Цар Роман (977 – 991 г.)

Цар Самуил (997 – 1014 г.)

Ключови исторически събития:

Външна и вътрешна политика

Равносметка

Заклучение

Гаврил Радомир (1014 – 1015 г.)

Иван Владислав (1015 – 1018 г.)

Ключови събития:

Външна и вътрешна политика

Равносметка

Дългосрочни последици

Заклучение

Политиката на Василий II Българоубиец

Ключови личности и събития

[Външна и вътрешна политика](#)

[Равносметка](#)

[Заклучение](#)

[Неуспешните въстания](#)

[1. Въстание на Петър Делян \(1040 – 1041 г.\)](#)

[2. Въстание на Георги Войтех \(1072 г.\)](#)

[3. Местни бунтове и вълнения](#)

[Външна и вътрешна политика](#)

[Равносметка](#)

[Заклучение](#)

[Въстанието на Асен и Петър \(1185 – 1187 г.\)](#)

[Ключови исторически събития](#)

[Външна и вътрешна политика](#)

[Равносметка](#)

[Дългосрочни последици](#)

[Заклучение](#)

[Цар Калоян \(1197 – 1207 г.\)](#)

[Ключови исторически събития](#)

[Външна и вътрешна политика](#)

[Равносметка](#)

[Дългосрочни последици](#)

[Заклучение](#)

[Цар Борил \(1207 – 1218 г.\)](#)

[Ключови исторически събития](#)

[Външна и вътрешна политика](#)

[Равносметка](#)

[Дългосрочни последици](#)

[Заклучение](#)

[Завръщането на Иван Асен II \(1217 – 1218 г.\)](#)

[Ключови исторически събития](#)

[Външна и вътрешна политика](#)

[Равносметка](#)

[Дългосрочни последици](#)

[Заклучение](#)

[Битката при Клокотница \(9 март 1230 г.\)](#)

[Ключови исторически събития](#)

[Външна и вътрешна политика](#)

[Равносметка](#)

[Дългосрочни последици](#)

[Заклучение](#)

[Края на управлението на Иван Асен II \(1241 г.\)](#)

[Ключови исторически събития](#)

[Външна и вътрешна политика](#)

[Равносетка](#)

[Дългосрочни последици](#)

[Заклучение](#)

[Коломан I Асен \(1241 – 1246 г.\)](#)

[Михаил II Асен \(1246 – 1256 г.\)](#)

[Калиман II Асен \(1256 г.\)](#)

[Мицо Асен \(1256 – 1257 г.\)](#)

[Външна и вътрешна политика \(1241 – 1257 г.\)](#)

[Равносетка](#)

[Заклучение](#)

[Цар Константин Тих Асен \(1257 – 1277 г.\)](#)

[Ключови исторически събития](#)

[Външна и вътрешна политика](#)

[Равносетка](#)

[Дългосрочни последици](#)

[Заклучение](#)

[Въстанието на Ивайло \(1277 – 1280 г.\)](#)

[Ключови исторически събития](#)

[Външна и вътрешна политика](#)

[Равносетка](#)

[Дългосрочни последици](#)

[Заклучение](#)

[Георги I Тертер \(1280 – 1292 г.\)](#)

[Смилец \(1292 – 1298 г.\)](#)

[Чака \(1299 – 1300 г.\)](#)

[Теодор Светослав \(1300 – 1321 г.\)](#)

[Георги II Тертер \(1321 – 1322 г.\)](#)

[Заклучение](#)

[Михаил III Шишман \(1323 – 1330 г.\)](#)

[Ключови исторически събития](#)

[Външна и вътрешна политика](#)

[Равносетка](#)

[Дългосрочни последици](#)

[Заклучение](#)

[Цар Иван Александър \(1331 – 1371 г.\)](#)

[Ключови исторически събития](#)

[Външна и вътрешна политика](#)

[Равносетка](#)

[Дългосрочни последици](#)

Заклучение

Краят на Второто царство: Иван Шишман и Иван Срацимир

Ключови исторически събития

Външна и вътрешна политика

Равносметка

Исихазмът: Духовният щит на нацията

Същност и идеи

Ключови личности

Дългосрочни последици

Заклучение

Защитникът на Търново (1393 г.)

След падането на столицата

Заточението и „Прощаването“

Равносметка

Заклучение

Хан Аспарух (681 – 701 г.)

Хан Аспарух е основоположникът на Дунавска България, който успява да извоюва международно признание за своята държава в територии, принадлежащи на Византийската империя.

Ключови исторически събития

- **Битката при Онгъла (680 г.):** Решаващ военен триумф над войските на император Константин IV. Тази победа принуждава Византия да търси мир.
- **Мирен договор от 681 г.:** Официалното раждане на България. Империята признава новата държава и се задължава да плаща годишен данък.
- **Укрепване на границите:** Изграждане на масивни земни валове и съоръжения (като Аспаруховия вал) за защита от хазарите на изток и Византия на юг.

Външна и вътрешна политика

- **Външна политика:** Насочена към утвърждаване на държавата чрез дипломация и сила. Аспарух поддържа активна отбрана на североизток срещу хазарската заплаха.
- **Вътрешна политика:** Сключва стратегически съюз със славянските племена („Седемте племена“ и северите). Политиката му е насочена към мирно съжителство между прабългари и славяни, като разпределя отговорностите по защитата на територията.

Равносметка

- **(+) Държавна легитимност:** Успява да превърне едно племенно обединение в международно призната държава.
- **(+) Стратегическа визия:** Избира географски защитен регион (Долнодунавската равнина), който позволява дългосрочно развитие.
- **(-) Етническо разделение:** В началото прабългари и славяни все още живеят като отделни общности с различни религии и обичаи.

- **(-) Изоляция:** Новата държава е възприемана като "варварско" присъствие в християнския свят, което ограничава дипломатическите маневри.

Дългосрочни последици

- **Политическа стабилност:** Създава здрави основи, които позволяват на България да оцелее при последвалите византийски опити за реванш.
- **Етногенезис:** Поставя началото на бавния процес на формиране на българската народност чрез обединяването на прабългарския държавен модел със славянската численост.

Заключение

Хан Аспарух е архитектът на българската държавност. Неговата способност да съчетае военния гений с политическа прозорливост е причината България да бъде една от малкото държави в Европа, запазили името и основата си от VII век до днес.

Хан Тервел (700 – 721 г.)

Хан Тервел е син на Аспарух и един от най-способните дипломати в българската история. Той издига международния престиж на държавата до безпрецедентни нива и изиграва ключова роля за спасяването на Югоизточна Европа от арабското нашествие.

Ключови исторически събития

- **Намеса във византийските междуособици (705 г.):** Помага на сваления император Юстиниан II Ринотмет да си върне престола. В знак на благодарност получава областта Загоре и титлата „кесар“.
- **Битката при Анхиало (708 г.):** Убедителна победа над Юстиниан II, след като императорът вероломно се опитва да си върне дарените територии.
- **Разгром на арабския халифат (717 – 718 г.):** Тервел се отзовава на молбата за помощ при втората арабска обсада на Константинопол. Българската армия унищожава сухопътните сили на арабите, спирайки техния пробив към сърцето на Европа.

Външна и вътрешна политика

- **Външна политика:** Изключително гъвкава дипломация, която съчетава военен натиск с изгодни договори. С договора от 716 г. той урежда за първи път търговските отношения и границите с Византия.
- **Вътрешна политика:** Използва икономическия възход и новите територии за укрепване на държавната хазна и аристокрацията. Поддържа вътрешна стабилност, която липсва в съседна Византия по това време.

Равносметка

- **(+) Териториално и политическо израстване:** България за първи път се разширява на юг от Стара планина и получава официално признание на владетелската титла.

- **(+) „Спасител на Европа“:** Благодарение на победата над арабите, Тервел печели огромно уважение в целия християнски свят, което по-късно му отрежда място в западните летописи.
- **(-) Лична съдба на Юстиниан II:** Обвързването с непостоянни византийски императори често е водело до внезапни обрати в отношенията и нужда от нови военни походи.
- **(-) Липса на религиозна реформа:** Въпреки тесните връзки с Византия, държавата остава езическа, което поддържа културна бариера с останалия свят.

Дългосрочни последици

- **Икономически модел:** Търговският договор от 716 г. служи като основа за българо-византийските отношения за повече от век.
- **Прецедент за титлата:** Титлата „кесар“ поставя българския владетел веднага след императора в световната йерархия, което е прецедент за „варварски“ владетел.

Заключение

Хан Тервел превръща България в незаобиколим фактор в европейската политика. Той доказва, че българският владетел може да бъде не само вожд на армия, но и арбитър на византийския престол и защитник на християнската цивилизация.

След управлението на хан Тервел България навлиза в по-слабо документиран период, белязан от краткотрайни управления и началото на вътрешна нестабилност. Пряк наследник е **хан Кормесий**.

Х А З А Р И
А В А Р С К И
А Г А Н А Т

Тимишоара

Белград
Браничево

Бъдин

Ниш

Скопие

Драч

Охрид

Преславец

Констанция

Дръстър

ПЛИСКА

Мадара

Боруй

Филипопол (Пловдив)

Одрин

Серес (Сяр)

Вознесенка

ЗАГОРЕ

Варна

Константинопол

Т

И

Я

ЧЕРНО МОРЕ

И

Я

история.bg

И

Я

Хан Кормесий (721 – 738 г.)

Хан Кормесий е син или близък родственик на Тервел. Неговото управление се характеризира със запазване на статуквото и мирните отношения с Византия.

Ключови исторически събития

- **Продължаване на мира с Византия:** През по-голямата част от управлението му е в сила договорът от 716 г. Това позволява на България да се развива икономически без големи военни сблъсъци.
- **Мадарският конник:** Смята се, че някои от надписите около релефа на Мадарския конник са от времето на Кормесий, което подчертава приемствеността в държавната идеология.

Външна и вътрешна политика

- **Външна политика:** Пасивна, но стабилна. Основен приоритет е спазването на търговските споразумения и границите, установени от Тервел.
- **Вътрешна политика:** Поддържане на родовата аристокрация и укрепване на централната власт, макар и без мащабни реформи.

Равносметка

- **(+) Мирен период:** Държавата избягва опустошителни войни, което помага за демографския и икономически възход.
- **(+) Дипломатическа стабилност:** България остава респектиращ фактор на Балканите, без да провокира излишни конфликти.
- **(-) Липса на динамика:** Управлението му не оставя ярки следи в териториалното разширение или вътрешното законодателство.

- **(-) Начало на брожения:** Към края на управлението му започват да се проявяват първите признаци на недоволство сред болярите, което по-късно води до кризата.

Дългосрочни последици

- **Преходен период:** Управлението му служи като мост между „Златния век“ на Тервел и последвалите сътресения при Севар и рода Вокил.
- **Културно наследство:** Оставя ценни епиграфски паметници (надписи), които днес са основен източник за историята на Първото българско царство.

Заклучение

Хан Кормесий е умерен владетел, който успява да запази наследството на Тервел. Въпреки липсата на грандиозни победи, той осигурява близо две десетилетия на относително спокойствие за българския народ.

Хан Севар (738 – 753 г.)

Хан Севар е последният представител на легендарния род Дуло на българския престол. Неговото управление бележи края на една епоха и началото на дълбока династична и политическа криза в държавата.

Ключови исторически събития

- **Продължителен мир с Византия:** През почти цялото си управление Севар поддържа мирните отношения, завещани от Тервел и Кормесий, избягвайки мащабни конфликти.
- **Краят на династията Дуло:** Неговата смърт (или сваляне) слага край на управлението на рода, основал Велика България и Дунавска България, което хвърля страната в десетилетия на преврати.

Външна и вътрешна политика

- **Външна политика:** Пасивна и предпазлива. Целта е запазване на статуквото на Балканите, докато Византия е заета с вътрешни религиозни борби (иконоборство).
- **Вътрешна политика:** Опитва се да балансира между засилващите се болярски родове (като Вокил и Угаин), които започват да оспорват централната власт.

Равносметка

- **(+) Стабилност:** Осигурява 15 години без войни, което е период на икономическо спокойствие и възстановяване.
- **(+) Легитимност:** Като последен от рода Дуло, той олицетворява вековната традиция и държавна приемственост.
- **(-) Липса на решителност:** Липсата на активни действия позволява на византийския император Константин V да се подготви за бъдещите си опустошителни походи срещу България.
- **(-) Политически вакуум:** Не успява да предотврати размириците, които избухват веднага след него, оставяйки държавата в състояние на анархия.

Дългосрочни последици

- **Начало на кризата:** С прекъсването на рода Дуло започва периодът на т.нар. „голяма безредица“, в който България сменя над 10 владетели за по-малко от 40 години.
- **Промяна в управлението:** Властта започва да зависи повече от силата на отделните болярски фракции, отколкото от свещения произход на владетеля.

Заклучение

Хан Севар е последният пазител на стария ред. Неговото управление е „затишие пред буря“ – мирен епизод, след който България се изправя пред най-тежките си вътрешни изпитания от своето създаване насам.

Хан Кормисош (753 – 756 г.)

Хан Кормисош е първият владетел от рода Вокил. Неговото възкачване на престола слага край на управлението на рода Дуло и поставя началото на период на изключителна политическа нестабилност и тежки войни с Византия.

Ключови исторически събития

- **Династичен преврат (753 г.):** Кормисош заема престола след отстраняването на Севар. Тази смяна на властта разклаща традиционните представи за легитимност в държавата.
- **Нарушаване на мира (755 г.):** Византийският император Константин V Копроним започва да строи крепости по границата с България. Кормисош изпраща пратеници с искане за данък заради новото строителство, но получава надменен отказ.
- **Поход към Константинопол (756 г.):** В отговор на византийските действия, Кормисош организира мащабен поход, достигайки до „Дългата стена“ на византийската столица. Там обаче претърпява поражение от армията на императора.

Външна и вътрешна политика

- **Външна политика:** Агресивна и конфронтационна. Кормисош се опитва да наложи българските интереси чрез военен натиск, но подценява възстановената мощ на Византия при Константин V.

- **Вътрешна политика:** Опитва се да легитимира новата династия (Вокил), но среща силна опозиция от страна на привържениците на стария ред и други болярски родове.

Равносметка

- **(+) Решителност:** Проявява смелост да се противопостави на византийското укрепване по границите още в зародиш.
- **(-) Военен провал:** Загубата при Константинопол подкопава авторитета му и отваря вратите за последвалите византийски нашествия в българските земи.
- **(-) Династична нестабилност:** Смяната на рода Дуло с Вокил не носи очакваното обединение, а напротив – засилва борбата за власт между болярите.
- **(-) Загуба на инициатива:** Проваленият поход позволява на Константин V да пренесе бойните действия на българска територия.

Дългосрочни последици

- **Начало на 20-годишната война:** Управлението на Кормисош е искрата, която запалва дългия конфликт с Константин V, в който България едва не загива като държава.
- **Разделение в аристокрацията:** Утвърждава се практиката владетелите да бъдат избирани и сваляни чрез интриги и преврати.

Заклучение

Хан Кормисош е владетелят, който прекъсва дългия мир. Макар и решен да защити българските интереси, неговото управление бележи началото на един от най-мрачните периоди в историята на Първото българско царство, характеризиращ се с външни поражения и вътрешен хаос.

Хан Винех (756 – 762 г.)

Хан Винех е вторият владетел от рода Вокил. Неговото управление преминава под знака на ожесточените отбранителни войни срещу византийския император Константин V Копроним и вътрешните борби за власт в Плиска.

Ключови исторически събития

- **Битката при Маркели (756 г.):** Веднага след възкачването му императорът нахлува в България по суша и море. Винех е разгромен при пограничната крепост Маркели и е принуден да иска мир, като изпраща децата си като заложници в Константинопол.
- **Битката при Ришкия проход (759 г.):** Константин V организира нов мащабен поход. Този път Винех подготвя засада в старопланинските проходи и нанася тежко поражение на византийската армия.
- **Убийството на Винех (762 г.):** Вместо да се възползва от победата при Ришкия проход и да настъпи срещу империята, ханът отново проявява нерешителност и предлага мир. Това вбесява българската аристокрация, която го убива заедно с целия му род.

Външна и вътрешна политика

- **Външна политика:** Колеблива и противоречива. Винех се опитва да спаси държавата чрез дипломатически отстъпки, но когато е принуден, показва добри военни способности (както при Ришкия проход).
- **Вътрешна политика:** Опитва се да запази целостта на държавата в условията на силен натиск от антивизантийската група сред болярите, която настоява за безкомпромисна война докрай.

Равносметка

- **(+) Голяма военна победа:** Разгромът на византийците в Ришкия проход е първият сериозен успех за България след десетилетие на поражения.
- **(-) Дипломатическа недалновидност:** Прекомерната му склонност към мир след военен триумф се тълкува като слабост и предателство към националните интереси.
- **(-) Династична катастрофа:** Убийството на целия му род Вокил превръща вътрешната криза в кървава гражданска война.
- **(-) Липса на авторитет:** Винех не успява да наложи волята си над войнствените боляри, което води до неговия трагичен край.

Дългосрочни последици

- **Радикализация на властта:** Смъртта на Винех отваря пътя за крайните противници на Византия, което води до управлението на Телец и още по-кървави сблъсъци.
- **Задълбочаване на анархията:** Продължава разрушителната практика на физическо отстраняване на владетели, което обезкървява българския елит.

Заклучение

Хан Винех е владетел, който печели битката на бойното поле, но губи битката в двореца. Неговата неспособност да превърне военния успех в политически дивидент го превръща в жертва на собствените му боляри и задълбочава кризата в България.

Хан Телец (762 – 765 г.)

Хан Телец е представител на рода Угаин и заема престола след кървав преврат срещу хан Винех. Неговото управление олицетворява триумфа на войнствената болярска партия, която настоява за непримирима война срещу Византия.

Ключови исторически събития

- **Военна мобилизация:** Веднага след идването си на власт, Телец събира огромна войска и укрепва проходите на Стара планина, подготвяйки се за решителен сблъсък с император Константин V.
- **Нахлуване в Тракия:** Вместо да чака нападение, ханът предприема офанзива и опустошава византийските погранични области, предизвиквайки директно империята.
- **Битката при Анхиало (763 г.):** Едно от най-големите сражения през VIII век. Телец напуска укрепените позиции и влиза в открит бой с византийците край морския бряг. След целодневна сеч българите са разгромени заради предателството на част от славянските съюзници, които преминават на страната на императора.

Външна и вътрешна политика

- **Външна политика:** Крайно агресивна и настъпателна. Телец прекъсва всякакви опити за дипломация с Византия и залага всичко на военната карта.
- **Вътрешна политика:** Опитва се да наложи желязна дисциплина. Неговата политика обаче предизвиква недоволство сред славянското население, което води до масовото им изселване към Византия (около 208 000 души се заселват в Мала Азия).

Равносьметка

- **(+) Възстановяване на самочувствието:** Телец показва, че България все още може да генерира огромна военна сила и да заплашва византийските територии.
- **(-) Стратегическа грешка:** Решението му да приеме битка на открито поле при Анхиало, вместо да използва предимството на проходите, се оказва фатално.
- **(-) Демографска катастрофа:** Бягството на огромни маси славянско население обезкървява държавата и отслабва отбранителните ѝ способности.
- **(-) Трагичен край:** След поражението при Анхиало, болярите обвиняват Телец за нещастията на държавата и го убиват заедно с неговите поддръжници.

Дългосрочни последици

- **Кулминация на кризата:** Поражението и смъртта на Телец хвърлят България в състояние на пълна анархия, при която за кратко се сменят няколко владетели (Сабин, Умор, Токту).
- **Византийско надмощие:** Константин V празнува триумф в Константинопол с български пленници, което е най-ниската точка за българския престиж през този век.

Заклучение

Хан Телец е енергичен и храбър владетел, чийто авантюризм обаче се оказва пагубен. Неговата прекомерна самоувереност и непознаване на дипломатическата игра водят до тежко военно поражение, което поставя България на ръба на оцеляването.

Хан Сабин (765 – 766 г.) и Хан Умор (766 г.)

След смъртта на Телец, България изпада в пълен хаос, воден от борбата между „миролюбивата“ партия (търсеща съюз с Византия) и „войнствената“ партия (искаща война).

Ключови исторически събития

- **Управление на Сабин:** Зет на Кормисош, той се опитва веднага да сключи мир с Константин V. Болярите го обвиняват в предателство и „поробване на България“. Сабин бяга в Константинопол, за да спаси живота си.
- **Управление на Умор:** Поставен на престола от Сабин (чрез византийско влияние), той управлява едва **40 дни**. Свален е с преврат, воден от хан Токту.

Външна и вътрешна политика

- **Външна политика:** Пълна зависимост от волята на византийския император. Опити за мир на всяка цена, които се тълкуват като национално предателство.
- **Вътрешна политика:** Неспособност да се овладеят болярските родове. Властта се сменя чрез преврати, а авторитетът на хана е сведен до минимум.

Равносметка

- **(+) Опит за спасение:** Сабин се опитва да спре византийските походи чрез дипломация, виждайки, че държавата е изтощена.
- **(-) Липса на подкрепа:** И двамата владетели нямат опора сред армията и народа.
- **(-) Унижение:** България става обект на открита византийска намеса при избора на владетели.

Дългосрочни последици

- **Анархия:** Тези кратки управления показват, че България е пред разпад.
- **Раждането на съпротивата:** Хаосът подготвя почвата за по-решителни лидери като Телериг, които разбират, че мирът с Византия е възможен само през позиция на сила.

Заключение

Сабин и Умор са по-скоро фигуранти в една кървава политическа игра. Тяхното управление е най-ниската точка на държавността, след която започва бавното въздигане на България.

Хан Токту (766 – 767 г.)

Хан Токту идва на власт след свалянето на Умор. Той е представител на болярската фракция, която залага на по-твърда линия, но бързо губи контрол над ситуацията.

Ключови исторически събития

- **Династичен преврат:** Заема престола чрез сила, подкрепен от част от северните болярски родове.
- **Гражданска война:** Управлението му е белязано от непрестанни вътрешни борби. Принуден е да бяга от Плиска на север.
- **Смърт:** Убит е от свои противници в горите край Дунав заедно с брат си Баян.

Външна и вътрешна политика

- **Външна политика:** Опитва се да се дистанцира от византийското влияние, но вътрешните размирици не му позволяват да води активна външна политика.

- **Вътрешна политика:** Неуспешен опит за налагане на ред чрез военна сила, което само засилва съпротивата на враждуващите родове.

Хан Паган (767 – 768 г.)

Паган заема престола след убийството на Токту и се опитва да спаси държавата чрез крайна дипломация и лични срещи с врага.

Ключови исторически събития

- **Среща с Константин V:** Паган отива лично в Константинопол, за да моли за мир. Императорът го приема демонстративно, но използва времето, за да подготви тайна военна операция.
- **Византийско нахлуване:** Докато преговорите текат, византийска армия изненадващо нахлува в България и опожарява Плиска.
- **Бягство и край:** Обвинен в наивност и предателство, Паган бяга към Варна, където е убит от своите служители.

Външна и вътрешна политика

- **Външна политика:** Изцяло насочена към помирение с Византия, което обаче се оказва фатална стратегическа грешка.
- **Вътрешна политика:** Опитва се да балансира между фракциите, но губи авторитет заради византийското вероломство.

Равносметка (за двамата)

- **(+) Опит за ред:** И двамата се опитват да изведат България от анархията, всеки по своя начин (сила срещу дипломация).
- **(-) Пълна нестабилност:** Управлението им е кратко и не носи реална промяна.

- **(-) Урок по коварство:** Тяхната съдба показва на наследника им Телериг, че Византия разбира само от хитрост и мощ.

Заклучение

Токту и Паган са последните жертви на „голямата безредица“. С тяхната смърт завършва най-мрачната страница от кризата, за да отстъпи място на управлението на Телериг, който най-сетне успява да „прочисти“ държавата от предатели.

Хан Телериг (768 – 777 г.)

Хан Телериг е владетелят, който успява да „прочисти“ България от византийското влияние и да сложи край на серията от преврати, въпреки че самият той завършва управлението си в изгнание.

Ключови исторически събития

- **Битката при Берзития (774 г.):** Изненадващ и пълен разгром над 12-хилядна византийска армия, изпратена от Константин V Копроним към славянските земи в Македония.
- **Ликвидиране на византийската агентура:** Чрез хитро писмо Телериг подмамва императора да му разкрие имената на всички византийски шпиони в българската столица под предлог, че иска да избяга при тях. След като получава списъка, той ги екзекутира до един.
- **Бягство във Византия (777 г.):** Въпреки успехите си, Телериг става жертва на нов болярски заговор. Принуден е да избяга в Константинопол, където приема християнството и титлата „патриций“.

Външна и вътрешна политика

- **Външна политика:** Използва комбинация от военна сила и брилянтна стратегическа хитрост. Успява да неутрализира византийската намеса „отвътре“.

- **Вътрешна политика:** Основната му цел е централизация на властта и премахване на болярите, които са в съюз с Византия.

Равносметка

- **(+) Стратегически шедьовър:** Премахването на византийските шпиони е един от най-големите дипломатически успехи в ранната ни история.
- **(+) Териториална защита:** Успява да спре византийската експанзия към славяните в Македония.
- **(-) Лична съдба:** Не успява да се задържи на престола поради дълбоко вкоренената опозиция сред аристокрацията.
- **(-) Религиозен компромис:** Приемането на християнството в изгнание се разглежда като личен избор за оцеляване, а не като държавна политика.

Дългосрочни последици

- **Подготовка за Кардам:** Без прочистването на шпионската мрежа, извършено от Телериг, последвалите победи на хан Кардам и хан Крум биха били почти невъзможни.
- **Стабилизация на институцията:** Телериг доказва, че ханът може да бъде по-хитър от византийския император.

Заклучение

Хан Телериг е „хирургът“ на българската държавност. Той изрязва византийското влияние в Плиска и макар да губи короната си, оставя една по-чиста и по-силна държава на своя наследник Кардам.

Хан Кардам (777 – 803 г.)

Хан Кардам е владетелят, който окончателно извежда България от 40-годишната политическа криза. Той не само стабилизира централната власт, но и преминава в решително настъпление срещу Византия, възстановявайки международния престиж на страната.

Ключови исторически събития

- **Битката край река Струма (789 г.):** Българските войски навлизат дълбоко в Тракия и изненадват византийски отряд, което демонстрира възобновените амбиции на България към славянските земи на юг.
- **Битката при Маркели (792 г.):** Решаваща победа над император Константин VI. Кардам използва удачна тактика и засади, разгромявайки елитната византийска армия. Императорът бяга, оставяйки целия си обоз и златната хазна на българите.
- **Мирен договор от 792 г.:** Византия се признава за победена и се задължава да плаща ежегоден данък на България – акт, който официално слага край на византийското надмощие от времето на Константин V.
- **Дипломатически конфликт (796 г.):** Когато императорът отказва да плати данъка и изпраща на Кардам конски изпращания вместо злато, ханът заплашва да стигне до Златните врата на Константинопол. Византия веднага отстъпва и подновява плащанията.

Външна и вътрешна политика

- **Външна политика:** Твърда, настъпателна и последователна. Кардам превръща България от пасивна отбранителна държава в агресивен геополитически фактор на Балканите.
- **Вътрешна политика:** Успява да консолидира болярските родове около престола, слагайки край на епохата на преврати. Укрепва ханския авторитет чрез военни триумфи и икономическа стабилност.

Равносметка

- **(+) Край на кризата:** Пресича вътрешните междуособици и ликвидира опасността от разпад на държавата.
- **(+) Военен триумф:** Победата при Маркели е първият голям реванш на българите след десетилетия на поражения.
- **(+) Финансов просперитет:** Редовният данък от Византия позволява укрепване на армията и държавния апарат.
- **(-) Постоянен военен риск:** Агресивната му политика поддържа държавата в състояние на постоянна военна мобилизация, което е изтощително за населението.

Дългосрочни последици

- **Фундамент за Крум:** Кардам предава на своя наследник хан Крум една обединена, финансово стабилна и уверена в силите си държава.
- **Влияние над славяните:** Утвърждава българските интереси в Македония и Родопите, което ускорява процеса на славянизация на държавата.

Заклучение

Хан Кардам е „възродителят“ на Първото българско царство. Той превръща България от жертва на византийските интриги в суверенна сила, която диктува условията на мира на Балканите.

Хан Крум (803 – 814 г.)

Хан Крум, известен като „Страшни“, превръща България в първостепенна европейска сила, като разширява териториите ѝ на север и юг и въвежда първите писани закони.

Ключови исторически събития

- **Разгромът на Аварския хаганат (805 г.):** Крум унищожава остатъците от аварската държава, с което България присъединява огромни територии (днешна Унгария и Румъния) и става съсед на Франкската империя на Карл Велики.
- **Превземането на Сердика (809 г.):** Важна стратегическа победа, която проправя пътя на българите към Македония.
- **Битката при Върбишкия проход (811 г.):** След като император Никифор I опожарява столицата Плиска, Крум блокира византийската армия в проходите и я унищожава напълно. Никифор загива в боя – събитие, небивало над 400 години.
- **Битката при Версиникия (813 г.):** Нов разгром над византийците, след който Крум обсажда Константинопол и достига до стените му.

Външна и вътрешна политика

- **Външна политика:** Изключително агресивна експанзия. Крум превръща България в огромна империя на два континента, като умело използва военна сила и психологическа война.
- **Вътрешна политика:** Издава „Крумовите закони“ – първото общо писмено законодателство, целящо да наложи ред, да защити частната собственост и да обедини прабългари и славяни под единни правила.

Равносметка

- **(+) Териториален апогей:** Държавата удвоява територията си и се утвърждава като една от трите велики сили в Европа (заедно с Франкската и Византийската империи).
- **(+) Социална реформа:** Законите му изкореняват клеветничеството, кражбите и пианството, създавайки дисциплинирано общество.
- **(-) Огромни разрушения:** Походите му водят до опожаряването на старата столица Плиска и големи човешки жертви.
- **(-) Културна изолация:** Суровите му методи (като чашата от черепа на Никифор) затвърждават образа на българите като „варвари“ в очите на християнския свят.

Дългосрочни последици

- **Централизация:** Крум премахва племенната автономия и засилва властта на владетеля, което е основата на бъдещото Българско царство.
- **Славянизация:** С присъединяването на нови земи, славянският елемент в държавата става преобладаващ.

Заклучение

Хан Крум е владетелят-законодател и завоевател. Той превръща България от регионален играч в мощна империя, чийто правен ред и военна слава остават легендарни векове наред.

След внезапната смърт на хан Крум през **814 г.** (точно преди планираната голяма обсада на Константинопол) настъпва кратък период на несигурност, след който престолът е зает от неговия син – **хан Омуртаг**.

Хан Омуртаг (814 – 831 г.)

Омуртаг остава в историята с прозвището „Строителят“. Той съзнава, че след изтощителните войни на баща си, държавата има нужда от мир, за да се изгради наново.

Ключови исторически събития

- **30-годишният мирен договор (815 г.):** Подписва стратегически мир с Византия, който осигурява спокойствие по южната граница и позволява на България да процъфтява икономически.
- **Мащабно строителство:** Възстановява опожарената столица Плиска с монументални каменни сгради, изгражда нови дворци, водопроводи и крепости по Дунав и Тича.
- **Конфликт с франките (827 – 829 г.):** Предприема успешни речни походи по Дунав и Драва, за да подчини отцепилите се славянски племена и да утвърди северозападната граница.

Външна и вътрешна политика

- **Външна политика:** Предпочита дипломацията пред войната. Поддържа стабилни отношения с Византия, но проявява твърдост спрямо Франкската империя.
- **Вътрешна политика:** Извършва фундаментална **административна реформа**. Премахва племенната автономия и разделя страната на области (комитати), управлявани от назначени от него чиновници, което окончателно централизира властта.

Равносметка

- **(+) Стабилност и разкош:** Управлението му е период на икономически възход и културен разцвет.

- **(+) Централизация:** Превръща България в модерна за времето си държава с единно управление.
- **(-) Религиозни гонения:** Като ревностен езичник, Омуртаг преследва християните, виждайки в новата вяра „византийско влияние“.
- **(-) Намаляване на военния натиск:** Дългият мир води до временно отслабване на агресивната нападателна мощ на армията.

Дългосрочни последици

- **Архитектурно наследство:** Неговите каменни надписи (като Търновския надпис) са безценен извор за българската история.
- **Държавен модел:** Въведената от него административна система остава основа на българското управление за векове напред.

Заклучение

Ако Крум разширява България с меч, Омуртаг я заздравява с камък. Той превръща държавата от временен военен лагер в трайна европейска цивилизация със собствен облик и мощна централна власт.

Хан Маламир (831 – 836 г.)

Хан Маламир е най-малкият син на хан Омуртаг. Той заема престола, тъй като по-големият му брат Енравота е лишен от право на наследяване заради привличането му към християнството, а средният брат Звеница умира млад. Поради малолетието на Маламир, в началото на управлението му като регент и главен съветник действа кавхан Исбул.

Ключови исторически събития

- **Присъединяване на Филипопол (836 г.):** След изтичането на 30-годишния мирен договор с Византия, отношенията се обтягат. Българските войски навлизат в Тракия и превземат важния стратегически център Филипопол (днешен Пловдив).
- **Конфликт с Византия:** Император Теофил нарушава мира, което води до ответен удар от страна на българите. Под ръководството на кавхан Исбул са превзети и редица крепости в Източна Тракия.
- **Строителство:** Маламир продължава строителната дейност на баща си, включително изграждането на големия водопровод в столицата Плиска.

Външна и вътрешна политика

- **Външна политика:** Настъпателна политика на юг, насочена към трайно установяване на България в Родопската област и Тракия.
- **Вътрешна политика:** Изключително силно влияние на кавхан Исбул, който се утвърждава като „втория човек“ в държавата. Продължава се линията на централизация, завещана от Омуртаг.

Равносметка

- **(+) Териториално разширение:** Успешното присъединяване на Пловдив е огромен стратегически успех, който променя границите на Балканите.

- **(+) Административна стабилност:** Въпреки младостта на владетеля, държавният апарат работи безупречно под ръководството на кавхана.
- **(-) Религиозно напрежение:** Екзекуцията на брат му Енравота (първия български мъченик) показва, че езическата реакция срещу християнството остава жестока.
- **(-) Кратко управление:** Маламир умира млад и внезапно, без да остави директен наследник.

Дългосрочни последици

- **Южната граница:** Превръщането на Пловдив в българска крепост полага основите за по-късното пълно усвояване на Македония.
- **Институцията на Кавхана:** Управлението на Маламир демонстрира колко важна е ролята на кавхана за стабилността на ханската власт.

Заключение

Хан Маламир е владетел, при когото България започва отново да гледа на юг. Макар и кратко, неговото управление успява да съчетае строителния замах на Омуртаг с военната решителност на Крум, подготвяйки почвата за последвалия разцвет при Пресиян и Борис I.

Хан Пресиян (836 – 852 г.)

Хан Пресиян е племенник на Маламир и баща на княз Борис I. Неговото управление бележи едно от най-големите териториални разширения в българската история, като държавата се превръща в истинска балканска империя.

Ключови исторически събития

- **Присъединяване на Македония:** Пресиян използва вътрешните бунтове във Византия и насочва войските си на югозапад. Без големи кръвопролития голяма част от Македония и Родопската област влизат в пределите на България.
- **Война със сърбите (839 – 842 г.):** По подстрекателство на Византия, сръбският княз Властимир отказва подчинение. Пресиян предприема тригодишен поход, но планинският терен и силната съпротива не му позволяват да постигне решителна победа.
- **Излаз на три морета:** По време на неговото управление България достига до бреговете на Егейско и Адриатическо море (освен Черно море), обгръщайки централните Балкани.

Външна и вътрешна политика

- **Външна политика:** Насочена към пълна интеграция на славянските племена от „българската група“ в Македония. Пресиян окончателно премества фокуса на българската експанзия от Тракия към югозападните земи.
- **Вътрешна политика:** Продължава изключително успешното сътрудничество с кавхан Исбул. Държавната администрация се заздравява в новоприсъединените територии чрез назначаване на директни управители от Плиска.

Равносметка

- **(+) Териториален триумф:** България придобива земи, които по-късно се превръщат в културно и политическо ядро на държавата (Охрид, Прилеп, Битоля).
- **(+) Етническа консолидация:** Присъединяването на македонските славяни подготвя почвата за бъдещото създаване на единна българска народност.
- **(-) Провал срещу Сърбия:** Първият сериозен сблъсък със сръбските племена завършва без успех, което създава потенциално огнище на напрежение на запад.
- **(-) Религиозна изолация:** Въпреки че владее огромни християнски общности в новите земи, Пресиян остава езичник, което засилва вътрешното напрежение между религиите.

Дългосрочни последици

- **Геополитическа тежест:** България става доминираща сила на Балканите, обграждайки византийските владения от три страни.
- **Подготовка за християнството:** Масовото навлизане на славяни-християни в държавата прави покръстването при неговия син Борис неизбежно.

Княз Борис I – Михаил (852 – 889 г.)

Княз Борис I е най-значимият български държавник и дипломат, който променя из основи съдбата на българския народ, като го извежда от изолация и го приобщава към европейската християнска цивилизация.

Ключови исторически събития

- **Приемане на християнството (864 г.):** След военен натиск от Византия и глад в страната, Борис се съгласява да приеме християнството от Константинопол. Самият той се покръства под името Михаил (на името на своя кръстник – император Михаил III).
- **Потушаване на болярския бунт (865 г.):** Консервативната аристокрация (52 болярски рода) вдига бунт срещу „новата вяра“. Борис смазва съпротивата с желязна ръка, екзекутирайки родовете им, за да защити държавната реформа.
- **Учредяване на Автокефална българска църква (870 г.):** На Осмата вселенска съборна среща Борис постига огромен дипломатически успех – България получава собствена архиепископия, независима в управлението си.
- **Приемане на учениците на Кирил и Методий (886 г.):** Борис дава убежище на Климент, Наум и Ангеларий, като им осигурява условия да развият славянската писменост и книжовност в Плиска и Охрид.

Външна и вътрешна политика

- **Външна политика:** Брилянтна лавировка между Рим и Константинопол. Борис използва съперничеството между папата и патриарха, за да извоюва максимална църковна и политическа независимост за България.
- **Вътрешна политика:** Християнството се превръща в инструмент за **обединение**. Борис заличава правните и религиозните различия между

прабългари и славяни, поставяйки началото на единната българска народност.

Равносметка

- **(+) Цивилизационен избор:** България става част от „семейството на християнските народи“, което отваря пътя за културен и просветен възход.
- **(+) Национално единство:** Създаването на българската църква и въвеждането на славянския език в богослужението окончателно спояват етносите в държавата.
- **(-) Кървава цена:** Екзекуцията на 52 болярски рода е тежък удар върху старата военна аристокрация и традиционните ценности.
- **(-) Загуба на суверенитет в началото:** Първоначалното духовно подчинение на Константинопол крие рискове от силно византийско влияние.

Дългосрочни последици

- **„Златният век“:** Делото на Борис подготвя почвата за културния разцвет при неговия син Симеон Велики.
- **Кирилицата:** България се превръща в духовен център на славянския свят, съхранявайки писмеността за векове напред.

Заклучение

Княз Борис I е архитектът на българската душа. Той превърна една езическа военна сила в християнска културна империя. Неговото решение да абдикира и да се оттегли в манастир (889 г.) е акт на висша държавна мъдрост, целяща да осигури мирното продължаване на неговото дело.

Преславският събор (893 г.)

След като първородният син на Борис – Владимир-Расате – се опитва да върне езичеството и да скъса отношенията с Византия, старият княз напуска манастира, ослепява сина си и свиква общонароден събор.

Ключови исторически събития

- **Детрониране на Владимир-Расате:** Борис сваля сина си от власт заради вероотстъпничество и опит за държавен преврат.
- **Въздигане на Симеон:** На престола е провъзгласен третият син на Борис – **Симеон I**, който е подготвян за висш духовник в Константинопол.
- **Преместване на столицата:** Столицата е преместена от езическа **Плиска** в новия християнски център **Велики Преслав**. Това е символично скъсване с миналото.
- **Обявяване на славянския език за официален:** Българският (старобългарският) език заменя гръцкия в богослужението и държавната администрация. България става първата славянска държава със собствен книжовен език.

Външна и вътрешна политика

- **Външна политика:** Чрез въвеждането на славянския език, Борис окончателно елиминира опасността от византийска културна асимилация (византийското духовенство е заменено с българско).
- **Вътрешна политика:** Съборът легитимира новата християнска аристокрация и утвърждава християнството като единствена и задължителна държавна идеология.

Равносметка

- **(+) Културен суверенитет:** България престава да бъде културен „придатък“ на Византия и се превръща в духовен водач на славянския свят.
- **(+) Политическа стабилност:** Предаването на властта на Симеон гарантира продължаването на реформите.
- **(-) Семейна трагедия:** Борис е принуден да погуби собствения си първороден син (чрез ослепяване), за да спаси делото на живота си.
- **(-) Напрежение с Византия:** Промяната на езика в църквата е удар срещу византийското влияние, което скоро води до война (894 г.).

Дългосрочни последици

- **Начало на „Златния век“:** Решенията от 893 г. отварят вратите за разцвета на Симеонова България.
- **Православна идентичност:** Утвърждава се специфичният модел на „Българското православие“ с национален облик.

Заключение

893-та година е „Второто покръстване“ на България. Ако през 864 г. е приета вярата, то през 893 г. е приета **българската идентичност** на тази вяра. Това е моментът, в който България окончателно избира своя път като независим културен център.

Цар Симеон I Велики (893 – 927 г.)

Симеон I е третият син на княз Борис I, подготвян в Магнаурската школа в Константинопол за духовен глава на България. След събора през 893 г. той заема престола и превръща държавата в най-мощната империя в Източна Европа, а управлението му остава в историята като „Златният век“.

Ключови исторически събития

- **Битката при Булгарофигон (896 г.):** Първият голям сблъсък с Византия заради преместването на тържището за български стоки от Константинопол в Солун. Симеон разгромява византийците и налага ежегоден данък на империята.
- **Битката при Ахелой (20 август 917 г.):** Една от най-величавите победи в българската история. Симеон унищожава почти цялата византийска армия, което му разчиства пътя към пълна хегемония на Балканите.
- **Обявяване на Симеон за „Цар на българи и ромеи“:** След победите си Симеон отхвърля титлата „княз“ и приема титлата „цар“ (цезар), изравнявайки се по ранг с византийския император.
- **Културен разцвет:** Преслав се превръща в „втори Константинопол“. Развиват се Преславската и Охридската книжовни школи, където работят книжовници като Йоан Екзарх и Черноризец Храбър.

Външна и вътрешна политика

- **Външна политика:** Настъпателна и амбициозна. Основната цел на Симеон е завладяването на Константинопол и създаването на българо-византийска империя под негово ръководство.
- **Вътрешна политика:** Издигане на **Велики Преслав** като символ на новата християнска култура. Държавната администрация е изцяло славянизирана, а Българската църква е обявена за Патриаршия (918 г.).

Равносметка

- **(+) Културен апогей:** България става духовен център на славянския свят; старобългарският език става третият класически език в Европа.
- **(+) Териториално разширение:** Държавата достига до три морета и обхваща почти целия Балкански полуостров.
- **(-) Икономическо изтощение:** Непрестанните войни са изтощителни за населението и държавната хазна.
- **(-) Непостижима цел:** Въпреки десетките победи, Симеон така и не успява да превземе непревземаемите стени на Константинопол.

Дългосрочни последици

- **Преславска цивилизация:** Създава се неповторим архитектурен и книжовен стил, който влияе на целия православен свят векове наред.
- **Бъдеща криза:** Смъртта на Симеон оставя държавата мощна, но уморена от войни, което улеснява появата на вътрешни движения като богомилството.

Заклучение

Цар Симеон Велики е най-високият връх в политическата и културна история на Първото царство. Той доказа, че България може да бъде не само военен съперник, но и интелектуален водач на Европа, превръщайки меча в перо и обратното с еднакъв успех.

Цар Петър I (927 – 969 г.)

Цар Петър I е син на Симеон Велики и управлява България в продължение на 42 години – най-дългото царуване в средновековната ни история. Неговото управление е епоха на дълбок мир, но и на първи сериозни вътрешни разслоения.

Ключови исторически събития

- **„Дълбокият мир“ с Византия (927 г.):** Веднага след заемането на престола, Петър сключва 30-годишен мирен договор. Византия официално признава титлата му „Цар“, а Българската църква – за Патриаршия.
- **Династичен брак:** Петър се жени за внучката на византийския император Роман Лакапин – Мария (преименувана на Ирина в знак на мира). Това е първият случай в историята, в който византийска принцеса се омъжва за чужд владетел.
- **Поява на Богомилството:** Поради социалното неравенство и тежките данъци възниква религиозното учение на поп Богомил, което отрича държавната и църковната власт.
- **Нашествие на киевския княз Светослав (968 – 969 г.):** В края на управлението му Византия подтиква русите да нападнат България, което води до превземането на Североизточна България и Велики Преслав.

Външна и вътрешна политика

- **Външна политика:** Насочена към дипломация и запазване на статуквото. Петър се стреми към мирни отношения с Византия, но е принуден да се справя с нахлувания на маджари (унгарци) от север.
- **Вътрешна политика:** Силна подкрепа за официалната църква и манастирите (времето на св. Иван Рилски). Държавата се бюрократизира, а разликата между бедни и богати се задълбочава.

Равносметка

- **(+) Стабилност и признание:** България получава международна легитимност на най-високо ниво (царска титла и патриаршия).
- **(+) Духовен разцвет:** Епоха на книжовност и отшелничество, която ражда най-големия български светец – Иван Рилски.
- **(-) Военна пасивност:** Дългият мир отслабва бойната готовност на армията, което се оказва фатално при руските и византийските нападения.
- **(-) Социално разделение:** Появата на богомилството разцепва обществото и отслабва единството на нацията.

Дългосрочни последици

- **Упадък на Първото царство:** Вътрешните конфликти и външният натиск подготвят почвата за падането на Източна България под византийска власт.
- **Разпространение на богомилството:** Учението се пренася в Западна Европа (катари и албигойци), оказвайки огромно влияние върху европейската история.

Заклучение

Цар Петър I е владетел на мира, който наследява една изтощена от войни империя. Въпреки че осигурява десетилетия на спокойствие и културен просперитет, той не успява да отговори на новите военни заплахи, което бележи началото на края на Първото българско царство.

Културният разцвет и духовният живот

(852 – 969 г.)

Този разширен период обхваща прехода от налагането на писмеността при Борис I и Симеон Велики към епохата на най-голямото духовно извисяване и социални реформи при Петър I.

Ключови исторически събития

- **Приемане на християнството (864 г.):** Борис I приобщава България към византийско-християнския културен модел.
- **Мисията на учениците на Кирил и Методий (886 г.):** България става спасител и център на славянската писменост.
- **Преславският събор (893 г.):** Старобългарският език е обявен за официален (държавен и богослужебен).
- **„Златният век“ на Симеон:** Разцвет на книжовните школи в Преслав и Охрид. Създаване на кирилицата.
- **Епохата на Свети Иван Рилски (при Петър I):** Появява се българското отшелничество. Основан е Рилският манастир, който се превръща в най-значимото духовно огнище на нацията.
- **Възход на Богомилството (X век):** Появява се дуалистичното учение на поп Богомил като социална и религиозна реакция срещу официалната власт.

Личности

Най-значимите ученици на Кирил и Методий, които пренасят делото им в България по покана на княз Борис I, са известни като част от **Светите Седмочисленици**.

Климент Охридски (ок. 840 – 916 г.)

Той е най-близкият ученик на Методий и най-видният книжовник от този период.

- **Дейност:** Основава **Охридската книжовна школа**, където за 7 години обучава над 3500 ученици на славянско четмо и писмо.
- **Постижение:** Счита се за създател на **кирилицата** (опростена версия на глаголицата), която адаптира по-добре славянската реч към писмените знаци.
- **Титла:** Първият епископ, проповядвал на български език.

Наум Преславски (ок. 830 – 910 г.)

Един от стълбовете на просветата, който работи в двата най-големи центъра на държавата.

- **Дейност:** Първоначално полага основите на **Плиско-Преславската книжовна школа**. По-късно заменя Климент в Охрид, за да може последният да стане епископ.
- **Постижение:** Основава манастира „Св. Архангели“ край Охрид (днес „Свети Наум“), който става духовно средище.
- **Роля:** Утвърждава преводаческата дейност и подготовката на духовници за новопокръстена България.

Константин Преславски (края на IX – началото на X в.)

Виден представител на Преславската книжовна школа и ученик на Методий.

- **Дейност:** Става епископ на Преслав и е един от най-образованите хора в обкръжението на цар Симеон Велики.
- **Постижение:** Автор на „**Учително евангелие**“ – първият системен сборник с беседи на славянски език. В него е включена прочутата творба „**Азбучна молитва**“.
- **Принос:** Той е първият голям славянски поет и химнописец.

Ангеларий и Горазд

- **Ангеларий:** Умира малко след пристигането си в Плиска (886 г.), но присъствието му дава легитимност на мисията в България.
- **Горазд:** Посочен от Методий за негов наследник в Моравия. Въпреки жестоките преследвания от немското духовенство, той успява да съхрани част от преводите и да ги насочи към българските земи.

Техният принос

- **Спасяване на делото:** Благодарение на тези личности, делото на Кирил и Методий не изчезва след разгрома на мисията им в Моравия.
- **Езикова реформа:** Те превръщат старобългарския език в **богослужебен и държавен**, спирайки византийската асимилация.
- **Културен мост:** Чрез техните школи България се превръща в износител на просвета към Русия, Сърбия и Влахия.

Външна и вътрешна политика

- **Външна политика:** България се утвърждава като **културен износител**. Славянската книжнина се разпространява към Русия и Сърбия. При Петър I мирът с Византия позволява засилен културен обмен.
- **Вътрешна политика:** Борис и Симеон влагат огромни средства в монументално строителство (например Златната църква), докато при Петър фокусът се измества към **манастирския живот** и духовното съзерцание.

Равносметка

- **(+) Книжовно наследство:** Създадени са шедеври като „Шестоднев“, „За буквите“ и Преславската рисувана керамика.
- **(+) Канонизация на светци:** Поставя се началото на култа към българските светци, което укрепва националното самосъзнание.
- **(-) Социален разлом:** При Петър I се появява пропаст между богатата висша йерархия и бедния народ, което ражда богомилската ерес.

- **(-) Византийско влияние:** Продължителният мир при Петър I води до засилено влияние на византийската мода и маниери сред аристокрацията.

Дългосрочни последици

- **Третият класически език:** Старобългарският език става основа на културата на цяла Източна Европа (Slavia Orthodoxa).
- **Българският дух:** Делото на Иван Рилски съхранява морала и вярата на българите в най-трудните периоди на византийско и османско робство.

Заклучение

Периодът от Борис до Петър превръща България от езическа държава в **духовен водач на славянството**. Докато Симеон дава на народа „царския блясък“ и науката, Петър I и Иван Рилски му дават „духовното смирение“ и манастирските традиции, които ще го крепят през вековете.

Писменост

Глаголица (създадена от св. Кирил)

- **Произход:** Създадена около **855 – 862 г.** специално за превод на богослужбни книги на славянски език.
- **Графика:** Изключително сложна, с много окръжности, триъгълници и кръстове. Тя не прилича на никоя друга известна азбука по това време.
- **Символика:** Всеки знак има християнски смисъл (например буквата „А“ е във формата на кръст).
- **Цел:** Да бъде **неповторима славянска азбука**, която да разграничи славяните от гръцкото и латинското влияние.

- **Употреба:** Използвана е по време на Моравската мисия и в началото на покръстването в България (до края на IX в.).

Кирилица (създадена от учениците на Кирил)

- **Произход:** Създадена в края на IX век в Преславската книжовна школа (вероятно от Климент Охридски или Константин Преславски).
- **Графика:** Основава се на гръцкото унциално (тържествено) писмо. Към гръцките букви са добавени специфични нови знаци за славянските звуци (като Ш, Щ, Ч, Ц, Ъ, Ь), взети или видоизменени от глаголицата.
- **Цел:** Да бъде по-лесна за писане и четене. Тъй като византийската култура е била водеща, кирилицата е била по-разпознаваема за администрацията и книжовниците.
- **Политическо значение:** С въвеждането ѝ на Преславския събор (893 г.), България показва, че приема византийския модел на писменост, но го изпълва със **собствено славянско съдържание**.

Равносметка

- **(+) Глаголицата** е гениално философско творение, което доказва правото на славяните на собствена култура.
- **(+) Кирилицата** е държавническият избор, който превръща славянската писменост в масово и световно явление.

Заклучение

Най-важният въпрос, който остава нерешен и до днес, е: защо не е използван българският език.

Богомилството (X век)

Богомилството възниква при управлението на цар Петър I като мащабно религиозно-социално движение. То е отговор на натрупаното социално неравенство, византийското влияние в църквата и тежките данъци след войните на Симеон Велики.

Исторически събития

- **Поява (ок. 930 – 940 г.):** Учението е създадено от поп **Богомил**. Първите сведения за него идват от „Беседа против богомилите“ на Презвитер Козма.
- **Разпространение:** Движението бързо обхваща Тракия и Македония, а по-късно се разпространява в Сърбия, Босна и Византия.
- **Държавна и църковна реакция:** Обявено е за ерес. Богомилите са преследвани, затваряни и прогонвани, което парадоксално спомага за разпространението на идеите им в Европа.

Сфери на влияние

- Богомилството се превръща в „български износ“ на идеи. То поставя началото на западноевропейските ереси (катари във Франция и албигойци в Италия).
- Движението е насочено **срещу официалната власт**. Богомилите проповядват неподчинение на царя и болярите, отказ от плащане на данъци и отричане на църковната йерархия.

Равносметка

- **(+) Социален отдушник:** Дава глас на ниските слоеве на населението и критикува разкоша и корупцията във висшето духовенство.
- **(+) Културно влияние:** Ражда богата апокрифна литература (напр. „Тайната книга“), която влияе на народното творчество и фолклора.

- **(-) Национално разделение:** Отслабва държавното единство точно в момента, когато България е заплашена от Византия и русите.
- **(-) Отрицание на прогреса:** Крайният им аскетизъм и отричането на материалния свят пречат на икономическото развитие на държавата.

Дългосрочни последици

- **Европейски реформации:** Счита се за предвестник на Реформацията в Европа.
- **Българска идентичност:** Богомилските идеи остават вкоренени в българския дух като символ на бунта срещу неправдата и чуждото влияние.

Заклучение

Богомилството е неповторимо философско явление, което се ражда в България, но променя лицето на средновековна Европа. То е едновременно израз на висока духовна необходимост и признак за дълбока криза в държавната структура на Първото царство.

След смъртта на **цар Петър I** (969 г.) България навлиза в драматичен период на византийска агресия и вътрешна нестабилност. На престола се изреждат последните владетели на династията, преди фокусът на държавността да се премести на запад.

Цар Борис II (969 – 971 г.)

Той наследява баща си в критичен момент, когато руският княз Светослав вече е завладял Североизточна България.

- **Ключови събития:** Борис II става заложник на русите в столицата Преслав. През 971 г. византийският император Йоан Цимисхий превзема Преслав, „освобождава“ Борис II, но след това го отвежда в Константинопол, където

публично го принуждава да свали царските си инсигнии. Това символизира края на Първото царство за Византия.

- **Равносметка:** Трагичен владетел, който губи столицата и короната си, ставайки жертва на сблъсъка между Русия и Византия.

Цар Роман (977 – 991 г.)

Брат на Борис II, той успява да избяга от византийски плен през 977 г. и достига до свободните западни земи (Средец).

- **Ключови събития:** Тъй като Роман е скопен от византийците (за да не остави наследници), той не е типичният воинствен владетел, но е признат за легитимен цар от комитопулите (Самуил и братята му). По време на неговото управление фактическият водач на държавата е Самуил.
- **Равносметка:** Той е последният законен представител на Симеоновия род. През 991 г. отново попада във византийски плен, където умира (997 г.).

Цар Самуил (997 – 1014 г.)

След смъртта на Роман, Самуил е провъзгласен за цар. Той е символът на българската съпротива и борбата за оцеляване срещу император Василий II Българорубец.

Ключови исторически събития:

- **Битката при Траянови врата (986 г.):** Пълен разгром над византийците, след който Василий II едва спасява живота си.
- **Битката при Беласица / с. Ключ (1014 г.):** Решаващо поражение за българите. Василий II ослепява 15 000 пленени български войници, оставяйки на всеки сто по един едноок водач.

- **Смъртта на Самуил:** При вида на ослепената си армия, царят получава сърдечен удар и умира на 6 октомври 1014 г.

Външна и вътрешна политика

- **Външна политика:** Почти 40 години непрекъсната отбранителна война. Самуил премества центъра на държавата в Охрид и Преспа, превръщайки Македония в последна крепост на свободна България.
- **Вътрешна политика:** Поддържа единството на държавата чрез личен авторитет и роднински връзки, разчитайки на лоялността на местните войводи.

Равносметка

- **(+) Несломим дух:** Самуил успява да възкреси България, когато всички са я смятали за заличена.
- **(-) Демографска катастрофа:** Постоянните войни и жестокостта на Василий II обезкървяват българския народ.

Заключение

Периодът след Петър I е време на героичен залез. Ако Борис II и Роман са жертви на обстоятелствата, то Самуил е титанът, който дава на България още половин век независим живот срещу най-мощната империя на епохата.

Последните четири години на Първото българско царство (1014 – 1018 г.) са белязани от отчаяна съпротива, фамилни убийства и окончателен дипломатически колапс под натиска на византийския император Василий II.

Гаврил Радомир (1014 – 1015 г.)

Синът на Самуил наследява престола веднага след смъртта на баща си.

- **Ключови събития:** Продължава войната с Византия, но е предаден от братовчед си **Иван Владислав**, който го убива по време на лов.
- **Равносметка:** Кратко управление, приключило с вътрешнодинастично покушение, подстрекавано от византийската дипломация.

Иван Владислав (1015 – 1018 г.)

Последният владетел на Първото българско царство. Син на Арон (братът на Самуил).

Ключови събития:

- **Битолски надпис:** В него той се обявява за „българин по род“ и „самодържец български“, което е безценно доказателство за народностното самосъзнание по това време.
- **Опит за мир:** Първоначално преговаря с Василий II, но след като разбира, че императорът цели пълно унищожение на България, подновява военните действия.
- **Смъртта при Драч (1018 г.):** Умира по време на обсадата на град Драч в личен двубой с византийски военачалник (според някои източници – убит от собствените си войници).

Външна и вътрешна политика

- **Външна политика:** Отчаяна отбрана. Държавата е обкръжена, а крепостите падат една по една.

- **Вътрешна политика:** Дълбоко разединение. Аристокрацията се разделя на две – една част иска борба докрай, а друга (предвождана от царица Мария) търси спасение чрез капитулация.

Равносметка

- **(+) Героична смърт:** Иван Владислав загива като войн на бойното поле, опитвайки се да спаси държавата.
- **(-) Династично изтребление:** Убийството на Гаврил Радомир и неговото семейство обезкървява Самуиловия род и отслабва морала на армията.
- **(-) Капитулация (1018 г.):** След смъртта на царя, царица Мария и повечето боляри предават ключовете на Охрид на Василий II. Само отделни воеводи (като Ивац и Кракра) продължават съпротивата още няколко месеца.

Дългосрочни последици

- **Византийско владичество:** България става провинция на Византия за следващите **167 години**.
- **Запазване на името:** Василий II запазва името „България“ за административната област (тема) и признава българската автокефална архиепископия в Охрид.

Заклучение

Падането на България през 1018 г. не е резултат само от военното надмощие на Василий II, но и от вътрешното изтощение и династичните борби след смъртта на Самуил. Иван Владислав остава в историята като трагичната фигура, която прави последен опит да задържи короната, преди мракът на чуждото владичество да настъпи.

След окончателното падане на България под византийска власт през **1018 г.**, съдбата на българската аристокрация (болярите) е белязана от съчетание между византийска дипломатическа хитрост и опити за интеграция в елита на империята.

Политиката на Василий II Българоубиец

Императорът съзнава, че за да управлява мирно новите земи, трябва да спечели българската аристокрация. Вместо масови екзекуции, той предлага интеграция.

- **Титли и постове:** Повечето висши боляри, включително царица Мария (вдовицата на Иван Владислав) и нейните синове, са отведени в Константинопол. Там те получават високи византийски титли като **патриции** и **магистри**.
- **Служба в империята:** Българските военачалници са изпратени да служат в далечните източни провинции на Византия (в Армения и Грузия), далеч от родните си места, за да не могат да вдигнат бунт.
- **Брачна дипломация:** Византия насърчава браковете между българските болярски фамилии и знатните византийски родове (Комнини, Дука). Така след няколко поколения кръвта на Самуиловия род се влива в жилите на бъдещи византийски императори.

Ключови личности и събития

- **Пресиян II:** Най-големият син на Иван Владислав първоначално продължава съпротивата в планината Томор, но после се предава. По-късно в Константинопол е обвинен в заговор за престола и ослепен.
- **Алусиан:** Друг син на Иван Владислав, който става стратег на Теодосиопол. По-късно участва във въстанието на Петър Делян (1040 г.), но предава братовчед си, ослепява го и бяга обратно във Византия.

- **Кракра Пернишки:** Един от най-верните боляри на Самуил. След като вижда, че каузата е загубена, той предава Перник на Василий II в замяна на титлата патриций и запазване на влиянието си.

Външна и вътрешна политика

- **Външна политика:** Византия използва българските боляри като опитни воители в своите войни срещу араби и печенеги.
- **Вътрешна политика:** Империята запазва част от местната власт на болярите в провинцията (темата България), но под стриктния надзор на византийски управители (стратези).

Равносметка

- **(+) Физическо оцеляване:** Голяма част от българския елит запазва живота, имотите и високия си социален статус.
- **(+) Културно влияние:** Българското присъствие в Константинопол остава осезаемо, а знанието за българската история се съхранява в имперските архиви.
- **(-) Загуба на национална кауза:** Чрез титли и богатства Византия успява да „купи“ лоялността на много боляри, което забавя организирането на освободителни въстания.
- **(-) Етническо претопяване:** След два века във византийския елит, много български родове напълно се елинизират.

Заклучение

Съдбата на болярите след 1018 г. е пример за политически прагматизъм. Василий II не унищожавя българската аристокрация, а я обезличава, като я превръща във византийска. Това осигурява относителен мир в „тема България“, докато по-късните данъчни тежести не провокират нови бунтове.

Неуспешните въстания

През периода на византийското владичество (1018 – 1185 г.) българският народ организира няколко мащабни опита за възстановяване на държавата, провокирани най-вече от засиления данъчен натиск и замяната на българското духовенство с гръцко.

1. Въстание на Петър Делян (1040 – 1041 г.)

Това е най-големият и организиран опит за освобождение.

- **Лидер:** Петър Делян (обявен за внук на Самуил).
- **Ход:** Започва в Белград, преминава през Ниш и Скопие и достига до Тесалия. Към него се присъединява братовчед му **Алусиан**.
- **Край:** Алусиан предава Делян, ослепява го по време на пир и бяга при византийците. Ослепеният водач продължава съпротивата, но въстанието е жестоко потушено.

2. Въстание на Георги Войтех (1072 г.)

Втори сериозен опит, центриран в Македония (Скопие).

- **Лидер:** Георги Войтех (местен болярин), който кани за цар сина на сръбския княз – **Константин Бодин** (правнук на Самуил).
- **Ход:** Бодин е провъзгласен за цар под името Петър III. Въстаниците постигат начални успехи, но липсата на единство и мощната византийска армия водят до разгром.
- **Край:** Скопие е превзето, а Бодин е отведен в плен в Константинопол.

3. Местни бунтове и вълнения

- **Въстание на Никулица Делфина (1066 г.):** Избухва в Тесалия, водено от местни българи и власи срещу високите данъци.
- **Бунт на Нестор (1074 г.):** Византийски управител от български произход в Дръстър (Силистра), който се отцепва от централната власт с подкрепата на печенегите.
- **Движение на Добромир (ок. 1079 г.):** Бунт в Месемврия (Несебър), насочен срещу имперската администрация.

Външна и вътрешна политика

- **Външна политика:** Въстаниците често търсят съюз със съседни славянски княжества (Сърбия) или използват нахлуванията на номади (печенег и кумани), за да отслабят Византия.
- **Вътрешна политика:** Опити за възстановяване на Самуиловата държавна традиция и титлата „Цар“, за да се легитимира борбата пред народа.

Равносметка

- **(+) Несломим дух:** Въстанията доказват, че българското народностно съзнание остава живо въпреки липсата на собствена държава.
- **(-) Липса на координация:** Повечето бунтове остават локални или страдат от предателства в средите на аристокрацията.
- **(-) Византийска мощ:** През XI век империята все още разполага с ресурси да смаже всяка пряка военна заплаха на Балканите.

Заклучение

Тези въстания подготвят почвата за успешния край на византийското владичество. Макар и неуспешни, те изтощават империята и поддържат жива идеята за свобода, която намира своя триумф през 1185 г. с делото на братята Асен и Петър.

Въстанието на Асен и Петър (1185 – 1187 г.)

След близо 170 години византийско владичество, братята боляри Асен и Петър (Теодор) поставят началото на Второто българско царство. Поводът е отказът на император Исак II Ангел да им даде земя (прония) и налагането на извънреден данък върху добитъка.

Ключови исторически събития

- **Обявяване на въстанието (26 октомври 1185 г.):** В Търново, при освещаването на църквата „Св. Димитър“, Теодор е провъзгласен за цар под името **Петър IV**. Чудото с иконата на св. Димитър, „прелетяла“ от Солун в Търново, вдъхновява народа за борба.
- **Освобождаване на Северна България:** Въстаниците бързо прогонват византийските гарнизони между Стара планина и Дунав.
- **Походите на Исак II Ангел (1186 г.):** Императорът успява да премине планината и да опожари реколтата, но българите се изтеглят на север от Дунав, сключват съюз с куманите и се завръщат с огромна конница.
- **Ловешки мирен договор (1187 г.):** След неуспешна обсада на Ловеч, Византия е принудена да подпише примирие. Като заложник в Константинопол като гаранция за спазването на примирието е изпратен най-малкият брат – **Калоян**. Калоян прекарва в Константинопол около две години, където се запознава отблизо с византийската дипломация и култура, преди да успее да избяга през 1189–1190 г. и да се завърне в Търново.

Външна и вътрешна политика

- **Външна политика:** Активно търсене на съюзници сред куманите. Опит за легитимация пред Третия кръстоносен поход (1189 г.) чрез предложение за военна помощ на император Фридрих Барбароса срещу Византия.

- **Вътрешна политика:** Издигане на **Търново** за нова столица. Възстановяване на българската църковна независимост чрез учредяване на Търновската архиепископия.

Равносметка

- **(+) Възстановяване на държавността:** България отново се появява на политическата карта на Европа.
- **(+) Стратегическо партньорство:** Използването на куманската конница се превръща в ключово военно предимство за десетилетия напред.
- **(-) Липса на международно признание:** В началото нито папата, нито византийският император признават царската титла на Петър и Асен.
- **(-) Вътрешни заговори:** И двамата братя стават жертва на болярски заговори (Асен е убит от Иванко през 1196 г., а Петър – през 1197 г.).

Дългосрочни последици

- **Династията на Асеневци:** Поставя се началото на най-славната династия на Второто царство, която довежда държавата до нейния нов апогей.
- **Търновската култура:** Градът се превръща в „Трети Рим“ и културен център, който доминира на Балканите до края на XIV век.

Заклучение

Въстанието на Асеневци не е просто бунт срещу данъци, а внимателно планиран акт за възкресяване на българската империя. Въпреки трагичната смърт на двамата братя, те успяват да изградят здрава основа, върху която по-късно Калоян и Иван Асен II издигат България до статут на водеща европейска сила.

Цар Калоян (1197 – 1207 г.)

Цар Калоян е най-малкият от братята Асеневци. Той е блестящ дипломат и безпощаден военачалник, който успява да извоюва международно признание за България и да съкруши рицарите от Четвъртия кръстоносен поход.

Ключови исторически събития

- **Унията с папа Инокентий III (1204 г.):** След дълга кореспонденция Калоян сключва съюз с Рим. Папата му изпраща корона и скиптър, признавайки го за „крал“ (rex), а българския архиепископ Василий – за „примас“. За Калоян това означава международно признаване на царската му титла.
- **Превземането на Варна (1201 г.):** Калоян превзема последната византийска крепост в Северна България с помощта на огромна обсадна кула, проявявайки изключителна решителност.
- **Битката при Адрианопол (14 април 1205 г.):** Латинската империя (създадена от рицарите върху развалините на Византия) напада България. Калоян използва засада с куманската конница и напълно разгромява рицарите. Император Балдуин Фландърски е пленен и отведен в Търново.
- **Обсадата на Солун (1207 г.):** По време на кампанията си на юг Калоян е убит в лагера си от заговорници, предвождани от куманския воевода Манастър.

Външна и вътрешна политика

- **Външна политика:** Изключително агресивна и гъвкава. Калоян използва съперничеството между папата и византийците, за да легитимира властта си. По-късно се обявява за отмъстител на Самуил и приема прозвището **Ромеоубиец**.

- **Вътрешна политика:** Жестока разправа с болярската опозиция и централизация на властта. Калоян налага желязна дисциплина в армията и администрацията.

Равносметка

- **(+) Международно признание:** Чрез Унията България става законна държава в очите на целия католически и православен свят.
- **(+) Военна хегемония:** Победата при Адрианопол спира латинската експанзия и спасява православието на Балканите.
- **(-) Кървав имидж:** Масовите преселения на византийско население и разрушаването на градове му печелят славата на суров и безпощаден владетел.
- **(-) Династична нестабилност:** Смъртта му от заговор отваря пътя към период на узурпация (Борил) и вътрешни борби.

Дългосрочни последици

- **Границите на България:** Калоян премества границите далеч на юг и запад, подготвяйки териториалния разцвет на Иван Асен II.
- **Търновската легенда:** Пленяването на Балдуин и изграждането на Балдуиновата кула стават част от националната митология.

Заклучение

Цар Калоян е владетелят, който превърна възкръсналата България в легитимна и мощна европейска сила. Със своя меч той сложи край на латинските мечти за господство на Балканите, а с перото си наложи Търново като равностоен партньор на Рим и Константинопол.

Цар Борил (1207 – 1218 г.)

Борил заема престола след внезапната смърт на вуйчо си Калоян, като според много историци той е част от заговора за неговото убийство. Неговото управление се счита за период на вътрешни размирици и загуба на международен престиж.

Ключови исторически събития

- **Битката при Пловдив (1208 г.):** Борил се опитва да продължи войната с Латинската империя, но претърпява тежко поражение от император Анри. Това води до загуба на важни територии в Тракия.
- **Борба с болярската опозиция:** Веднага след заемането на властта, Борил прогонва законните наследници – Иван Асен и Александър (синове на Асен I), които бягат в Кумания, а после в руските княжества.
- **Антибогомилският събор (1211 г.):** Борил свиква мащабен събор в Търново срещу богомилите. Издаден е „Бориловият синодик“, в който ереста е прокълнатата, а нейните последователи – преследвани. Това е опит на царя да спечели подкрепата на официалната църква.
- **Бунтът във Видин (1213 г.):** Срещу Борил избухва мащабен бунт на четирима кумански воеводи. Той е принуден да търси помощ от унгарския крал, за да спаси престола си.

Външна и вътрешна политика

- **Външна политика:** Неуспешна и колеблива. Борил преминава от конфронтация с латините към принудителен съюз с тях (чрез династични бракове), губейки влияние на Балканите.
- **Вътрешна политика:** Изпълнена с репресии срещу роднините му и болярите. Борил разчита на терор и религиозни гонения, за да се задържи на власт, което го прави изключително непопулярен.

Равносметка

- **(+) Религиозна книжовност:** „Бориловият синодик“ е ценен паметник за старобългарския език и история.
- **(-) Териториални загуби:** България губи Пловдив, Белград, Браничево и части от Македония.
- **(-) Дипломатическа изолация:** Държавата престава да бъде водещ фактор и се превръща в обект на чужди интереси.
- **(-) Вътрешна анархия:** Непрестанните заговори и бунтове изтощават ресурсите на страната.

Дългосрочни последици

- **Политическа дестабилизация:** Управлението на Борил показва опасностите от узурпацията на властта.
- **Завръщането на Асеневци:** Недоволството от Борил подготвя почвата за лесното завръщане на Иван Асен II през 1217-1218 г.

Заклучение

Цар Борил е владетел, който не успява да достигне мащабите на своите предшественици. Неговото управление е пример за това как личната амбиция, без държавнически талант, може да доведе една мощна империя до ръба на кризата.

След близо десетилетие на упадък при Борил, законните наследници на Асеневци се завръщат, за да възстановят реда в държавата.

Завръщането на Иван Асен II (1217 – 1218 г.)

Иван Асен II прекарва годините на изгнание в Галичко-Волинското княжество (днешна Украйна), където събира опитна войска от руски наемници и верни на баща му привърженици.

Ключови исторически събития

- **Навлизането в България (1217 г.):** Иван Асен II пресича Дунав и е посрещнат като освободител от голяма част от българското население и болярите, недоволни от управлението на Борил.
- **Обсадата на Търново (1217 – 1218 г.):** Борил се затваря в столицата. Обсадата продължава седем месеца, през които градът е напълно изолиран. Накрая търновските боляри отварят портите на законния цар.
- **Пленяването на Борил:** Борил се опитва да избяга, но е заловен. Иван Асен II проявява решителност, като нарежда узурпаторът да бъде ослепен (традиционно наказание за свалени владетели) и затворен в манастир.

Външна и вътрешна политика

- **Външна политика:** Веднага след заемането на престола, Иван Асен II стабилизира отношенията с унгарския крал Андрей II. Той му позволява да премине през България на връщане от Петия кръстоносен поход, в замяна на което получава обратно Белград и Браничево и се жени за дъщеря му Анна-Мария.
- **Вътрешна политика:** Прокламира политика на национално помирение. Той не предприема масови чистки срещу болярите, подкрепяли Борил, а се стреми да ги спечели чрез милост и законност.

Равносьметка

- **(+) Легитимност:** Възстановява се властта на прекия клон на династията Асеневци, което успокоява страната.
- **(+) Териториално възстановяване:** Още в първите години, чрез дипломатия и без война, България си връща ключови северозападни области.
- **(-) Икономически отпечатък:** Дългата обсада и вътрешните борби оставят столицата и околностите ѝ временно изтощени.
- **(-) Наследството на Борил:** Налага се справяне с последиците от антибогомилските гонения, които са разцепили обществото.

Дългосрочни последици

- **Мирен преход:** Начинът, по който Иван Асен II заема властта, полага основите на неговия стил на управление – повече дипломатия и разум, отколкото груба сила.
- **Подготовка за Клокотница:** Вътрешният мир позволява на България бързо да натрупа сили за предстоящия сблъсък с Епирското деспотство.

Заклучение

Свалянето на Борил не е просто преврат, а възстановяване на справедливостта. Иван Асен II заема престола не като поредния борещ се за власт боляр, а като законен „цар на българите“, готов да изведе държавата до нейния най-голям разцвет.

Битката при Клокотница (9 март 1230 г.)

Битката при Клокотница е най-значимият военен и дипломатически триумф на цар Иван Асен II. Тя превръща България в неоспорим хегемон на Балканския полуостров, при това с минимални човешки жертви.

Ключови исторически събития

- **Вероломното нападение:** Епирският деспот Теодор Комнин нарушава мирния договор и нахлува в България, надявайки се на лесна победа, докато българската армия не е напълно мобилизирана.
- **Ход на битката:** Иван Асен II реагира светкавично. Той закача на знамето си нарушения мирен договор като доказателство за клетвата, която епирците са погазили. Двете армии се срещат край река Клокотница (близо до Хасково).
- **Пълният разгром:** Българската войска, подсилена от куманска конница, обгражда и унищожават епирската армия. Теодор Комнин е пленен заедно с цялото си семейство и свита.
- **Невижданото благородство:** След битката Иван Асен II извършва акт, нечуван за Средновековието – той освобождава всички обикновени византийски войници да се приберат по домовете си, с което печели симпатиите на населението в новите земи.

Външна и вътрешна политика

- **Външна политика:** Мълниеносно териториално разширение. Почти без съпротива България присъединява Одринска Тракия, цяла Македония и Албания. Границите достигат до Адриатическо море.
- **Вътрешна политика:** В чест на победата царят изгражда църквата „Св. Четиридесет мъченици“ в Търново и поставя прочутия паметен надпис върху каменна колона, описващ триумфа му.

Равносметка

- **(+) Териториален апогей:** България се превръща в империя на три морета.
- **(+) Морален престиж:** Иван Асен II се утвърждава като благороден и законен християнски владетел, а не просто като „варварски“ вожд.

- **(-) Лична съдба на Комнин:** По-късно Теодор Комнин е ослепен заради заговор в затвора, което е единственото петно върху иначе миролюбивата политика на царя.
- **(-) Геополитическо напрежение:** Огромната мощ на България започва да плаши съседите (Унгария и Латинската империя), което води до бъдещи коалиции срещу Търново.

Дългосрочни последици

- **Утвърждаване на Търново:** Победата позволява на Иван Асен II да поиска и получи възстановяването на Българската патриаршия (1235 г.).
- **Културно единство:** Македонските и тракийските земи са трайно интегрирани в българската държавна и църковна структура.

Заклучение

Клокотница не е просто военна победа, а политически триумф на честността над вероломството. Тя бележи върха на Второто българско царство, превръщайки го в най-мощния фактор на Изтока, който диктува съдбата на Византия и Латинската империя.

Края на управлението на Иван Асен II (1241 г.)

Смъртта на Иван Асен II бележи края на „Златния век“ на Второто българско царство. Той оставя държавата в нейния най-голям териториален и икономически възход, но същевременно на прага на опустошителна външна заплаха.

Ключови исторически събития

- **Монголо-татарското нашествие (1241 г.):** Точно в края на живота на царя, огромни татарски орди, предвождани от Бату хан, нахлуват в Европа. След

като опустошават Унгария и Полша, те преминават през българските земи на връщане към степите.

- **Смъртта на царя (юни 1241 г.):** Иван Асен II умира внезапно в Търново. Смъртта му настъпва в критичен момент, когато държавата се нуждае от силен лидер, за да организира отбраната срещу татарите.
- **Династична криза:** Тъй като наследникът му, **Коломан I Асен**, е едва 7-годишно дете, властта преминава в ръцете на регентство, което се оказва неспособно да поддържа авторитета на короната.

Външна и вътрешна политика

- **Външна политика:** В последните си години Иван Асен II се опитва да лавира между Латинската империя и Никейската империя (Византия в изгнание), като поддържа крехък баланс на силите на Балканите.
- **Вътрешна политика:** Смъртта му отприщва болярските амбиции. Липсата на силна ръка води до бързо разединение сред аристокрацията и корупция в администрацията.

Равносметка

- **(+) Завещание на величие:** Царят оставя България на три морета, икономически стабилна и с международно призната Патриаршия.
- **(+) Културен стожер:** Търново е утвърдено като духовен и книжовен център на православието.
- **(-) Липса на подготвен приемник:** Предаването на властта на малолетен владетел е стратегическа слабост, която Византия и Унгария веднага използват.
- **(-) Татарският васалитет:** Веднага след смъртта му България е принудена да започне да плаща ежегоден данък на Златната орда, за да избегне пълно разорение.

Дългосрочни последици

- **Териториални загуби:** В рамките на няколко години след 1241 г. България губи почти всички земи на юг от Стара планина и в Македония.
- **Упадък на Асеневци:** Династията навлиза в период на вътрешни убийства и преврати, които трайно отслабват държавата.

Заключение

Смъртта на Иван Асен II е преломният момент, в който Второто българско царство спира своя възход и започва дълъг период на отбрана и оцеляване. Той остава в историята като последният велик „цар на българи и гърци“, чийто авторитет е държал Балканите в мир.

Коломан I Асен (1241 – 1246 г.)

Син на Иван Асен II от брака му с унгарската принцеса Анна-Мария.

- **Управление:** Качва се на престола едва 7-годишен. Държавата се управлява от регентство.
- **Ключови събития:** България е опустошена от татарските орди на Бату хан. Страната е принудена да плаща ежегоден данък на Златната орда, ставайки неин васал.
- **Край:** Умира внезапно (вероятно отровен), без да остави наследници.

Михаил II Асен (1246 – 1256 г.)

Син на Иван Асен II от брака му с Ирина Комнина. Също дете при възкачването си.

- **Управление:** Под силното влияние на майка си Ирина. Периодът е белязан от огромни териториални загуби – Никейската империя (Византия) си връща Родопите и Македония почти без съпротива.
- **Ключови събития:** Опит за реванш срещу Византия, който завършва с неуспех и унизителен мирен договор (Регинският мир).
- **Край:** Убит от братовчед си Калиман II по време на лов край Търново.

Калиман II Асен (1256 г.)

Племенник на Иван Асен II.

- **Управление:** Управлява едва няколко месеца. Опитва се да легитимира властта си, като се жени за вдовицата на Михаил II Асен.
- **Край:** Убит при преврат, организиран от търновските боляри. С неговата смърт приключва пряката мъжка линия на династията Асеневци.

Мицо Асен (1256 – 1257 г.)

Зет на Иван Асен II (женен за дъщеря му Мария).

- **Управление:** Оспорвано управление. Болярите не го приемат и издигат свой кандидат – Константин Тих.
- **Край:** След гражданска война бяга във Византия, като предава на императора важни крепости (включително Несебър) в замяна на убежище.

Външна и вътрешна политика (1241 – 1257 г.)

- **Външна политика:** Отстъпчива и слаба. България губи статута си на хегемон. Натискът от татарите на север и никейците на юг разкъсва страната.

- **Вътрешна политика:** Пълна анархия. Болярските родове враждуват за престола, а централната власт в Търново е номинална.

Равносметка

- **(+) Династична легитимност:** Все още се търсят наследници на Асеневци, за да се запази престижът на короната.
- **(-) Териториален разпад:** За по-малко от 20 години България губи почти всичко, спечелено при Клокотница.
- **(-) Социално изтощение:** Данъкът към татарите и непрестанните вътрешни войни разоряват селяните.

Заклучение

Периодът след Иван Асен II е време на „прекършване“ на българската мощ. Неспособността на наследниците му да задържат империята води до тежка криза, която по-късно провокира **селско въстание на Ивайло**.

Цар Константин Тих Асен (1257 – 1277 г.)

Константин Тих е болярин от Скопие, избран от болярския съвет в Търново, за да сложи край на гражданската война след изчезването на прекия клон на Асеневци. За да легитимира властта си, той се жени за Ирина, внучка на Иван Асен II, и приема неговото фамилно име.

Ключови исторически събития

- **Династичен съюз:** Женитбата му с Ирина (дъщеря на никейския император Теодор II Ласкарис) му дава правото да се нарича „Асен“ и да претендира за приемственост.
- **Конфликт с Византия:** Почти цялото му управление преминава в опити да защити българските интереси срещу възстановената Византийска империя

(след 1261 г.). Тези войни обаче са предимно неуспешни и водят до загуба на ключови черноморски градове (Анхиало и Месемврия).

- **Тежко нараняване:** В края на 60-те години на XIII век царят пада от кон по време на лов и остава полупарализиран. Това прехвърля фактическата власт в ръцете на втората му съпруга – византийката **Мария Палеологина**, която управлява чрез интриги и терор.
- **Татарските набези:** България става обект на ежегодни опустошителни нахлувания от страна на Златната орда. Централната власт в Търново не успява да защити населението, което води до масово отчаяние.

Външна и вътрешна политика

- **Външна политика:** Опити за лавиране между Византия, Унгария и татарите. Константин Тих се стреми да запази северните граници, но губи влияние на юг.
- **Вътрешна политика:** Поради немощта на царя, болярите по места стават напълно независими. Данъчният натиск върху селяните се увеличава драстично, за да се плащат данъци на татарите и да се издържа наемната войска.

Равносметка

- **(+) Възстановяване на реда в началото:** Успява да спре гражданската война и да стабилизира престола за цели 20 години.
- **(-) Военна безпомощност:** Не успява да спре татарските грабежи, което подкопава доверието на народа в „богоизбрания“ владетел.
- **(-) Социален взрив:** Неговото управление създава предпоставките за най-голямото селско въстание в средновековна Европа.
- **(-) Загуба на територии:** България окончателно губи контрола над Македония и части от Тракия.

Дългосрочни последици

- **Прецедентът „Ивайло“:** Пълният провал на Константин Тих да защити североизточните земи издига на историческата сцена свинепаса Ивайло.
- **Византийско влияние:** Силното присъствие на Мария Палеологина в Търново засилва византийските интриги в българския двор.

Заключение

Константин Тих Асен започва управлението си като надежда за стабилност, но го завършва като символ на слабостта на аристокрацията. Неговата неспособност да спре татарите довежда до уникален исторически момент – обикновен селянин да дръзне да оспори царската корона с оръжие в ръка.

Въстанието на Ивайло (1277 – 1280 г.)

Това е изключително събитие в средновековната европейска история – единственият успешен случай, в който обикновен селянин (пастир) достига до царския престол. Ивайло се появява в момент на пълно отчаяние за народа, когато официалната власт е безсилна пред външните заплахи.

Ключови исторически събития

- **Победи над татарите (1277 г.):** Ивайло организира селско опълчение и нанася две последователни поражения на татарските отряди, които дотогава безнаказано грабят страната. Това му носи огромна популярност.
- **Битката срещу Константин Тих (есента на 1277 г.):** Царската войска е разгромена от въстаниците. Ивайло лично убива парализирания цар Константин Тих Асен, което легитимира претенциите му за властта в очите на народа.

- **Възшествие в Търново (1278 г.):** За да запази позициите си, вдовицата на царя – Мария Палеологина, се омъжва за Ивайло. Той влиза в столицата и е признат за „Цар на българите“.
- **Война на два фронта (1279 г.):** Ивайло е принуден едновременно да отбива византийски нахлувания от юг и нови татарски вълни от север. Въпреки военните си успехи, той губи подкрепата на болярите в Търново.

Външна и вътрешна политика

- **Външна политика:** Категорично враждебна към Византия и Златната орда. Византийският император Михаил VIII Палеолог вижда в Ивайло заплаха за целия феодален ред и изпраща срещу него марионетката си Иван Асен III.
- **Вътрешна политика:** Опит за налагане на ред в условия на пълна анархия. Ивайло разчита на народната маса, но остава изолиран от аристокрацията, която го възприема като узурпатор.

Равносметка

- **(+) Военна доблест:** Ивайло доказва, че една народна армия може да бъде по-ефективна от професионалната рицарска конница и номадските орди.
- **(+) Социален отзвук:** Въстанието показва силата на селското съсловие, което за пръв път поема защитата на държавата в свои ръце.
- **(-) Дипломатически изолационизъм:** Липсата на благороден произход пречи на Ивайло да получи международно признание.
- **(-) Трагичен край (1280 г.):** След като е предаден от болярите, Ивайло търси помощ от татарския хан Ногай, но е убит по негова заповед по време на пир.

Дългосрочни последици

- **Легенда за народния цар:** Образът на Ивайло остава в народната памет като символ на справедливостта и съпротивата срещу потисничеството.

- **Династична смяна:** Смутните времена на Ивайло водят до възкачването на новата династия на **Тертеровци**.

Заклучение

Ивайло е исторически феномен – човек от народа, който за кратко диктува събитията на Балканите. Неговият възход и падение илюстрират дълбоката социална и политическа криза на Второто българско царство в края на XIII век.

След управлението на Ивайло и краткия престой на византийското протезе Иван Асен III, на българския престол се издига династията на **Тертеровци**, а по-късно и тази на **Шишмановци**. Периодът е белязан от борба за оцеляване срещу татарската хегемония и последен териториален възход.

Георги I Тертер (1280 – 1292 г.)

Болярин от кумански произход, избран от болярския съвет в Търново.

- **Ключови събития:** Управлението му преминава под знака на пълна зависимост от Златната орда. Татарските набези стават ежедневие.
- **Външна политика:** Принуден е да даде сина си Теодор Светослав за заложник на татарите и дъщеря си за съпруга на сина на хан Ногай.
- **Край:** През 1292 г. бяга във Византия, оставяйки престола празен поради невъзможност да се справи с татарския натиск.

Смилец (1292 – 1298 г.)

Издигнат за цар директно от татарския хан Ногай.

- **Управление:** Счита се за един от най-слабите владетели. България фактически се управлява като татарски васалат.
- **Край:** Умира при неизяснени обстоятелства, последван от кратък хаос и управление на неговата вдовица (Смилцена).

Чака (1299 – 1300 г.)

Син на татарския хан Ногай и зет на Георги I Тертер.

- **Уникален случай:** Татарски принц заема българския престол. Управлението му продължава едва няколко месеца.
- **Край:** Свален и убит от Теодор Светослав, който изпраща главата му на новия татарски хан Токту, за да спечели благоволенieto му.

Теодор Светослав (1300 – 1321 г.)

Син на Георги I Тертер. Той е владетелят, който възроди България в началото на XIV век.

- **Ключови събития:** Слага край на татарската хегемония (Златната орда изпада в криза). Възвръща важни черноморски градове и области в Тракия.
- **Външна и вътрешна политика:** Изключително твърда ръка. Ликвидира вътрешната опозиция (включително патриарх Йоаким III за държавна измяна). Постига дълготраен мир с Византия.
- **Равносметка:** (+) Пълна политическа и икономическа стабилизация. (-) Използване на краен терор за постигане на целите.

Георги II Тертер (1321 – 1322 г.)

Син на Теодор Светослав и последен представител на династията.

- **Управление:** Продължава войните с Византия и превзема Пловдив, но умира внезапно много млад, без да остави наследници.

Заклучение

След хаоса на XIII век, управлението на Теодор Светослав е „глътка въздух“, която за последен път превръща България в стабилна и уважавана сила на Балканите, преди на власт да дойде последната средновековна династия – **Шишмановци**.

Михаил III Шишман (1323 – 1330 г.)

Михаил Шишман е деспот на Видин, избран за цар от боярския съвет след смъртта на Георги II Тертер. Той поставя началото на последната средновековна династия — Шишмановци. Управлението му е белязано от изключителна енергичност и опит за възстановяване на българската хегемония на Балканите.

Ключови исторически събития

- **Възшествие (1323 г.):** Михаил Шишман обединява видинското деспотство с Търновското царство, което значително засилва военната мощ на държавата.
- **Гражданската война във Византия:** Царят активно се намесва в борбата за престола между Андроник II и внука му Андроник III. Той сменя страните няколко пъти, като преследва единствено българския интерес и завземането на нови територии в Тракия.

- **Битката при Велбъжд (28 юли 1330 г.):** Решаващ сблъсък срещу Сръбското кралство на Стефан Дечански. Поради тактическа грешка (сключено примирие, което сърбите нарушават) и забавяне на византийските съюзници, българската армия е изненадана и разгромена.
- **Смъртта на царя:** Михаил Шишман е тежко ранен по време на битката и умира три дни по-късно в плен. Това е повратна точка, която спира българския възход на запад.

Външна и вътрешна политика

- **Външна политика:** Агресивна и амбициозна. Целта му е пълно обединение на българските земи (включително Македония) и неутрализиране на нарастващата сръбска заплаха.
- **Вътрешна политика:** Силна централизация. Михаил Шишман се опитва да наложи волята си над болярите, разчитайки на военната си мощ и роднинските връзки с Тертеровци (той е техен потомък по женска линия).

Равносметка

- **(+) Военен престиж:** В началото на управлението си възвръща много градове в Тракия и стабилизира северната граница.
- **(+) Династично обединение:** Успешно интегрира западните български земи (Видин) към централната власт.
- **(-) Стратегическо поражение:** Загубата при Велбъжд бележи началото на сръбската доминация на Балканите за следващите десетилетия.
- **(-) Дипломатическа изолация:** Честата смяна на съюзници му печели репутация на ненадежден партньор, което оставя България сама в решаващия момент срещу сърбите.

Дългосрочни последици

- **Възход на Сърбия:** Сърбия се превръща в най-силната държава на полуострова при Стефан Душан.

- **Упадък на Шишмановци:** Смъртта на Михаил Шишман води до кратък период на сръбско влияние в Търново, преди на престола да се възкачи Иван Александър.

Заклучение

Михаил III Шишман е последният български владетел, който се опитва да възстанови мащабите на Симеонова и Иван-Асенова България. Неговата трагична гибел при Велбъжд е исторически вододел, след който България преминава към по-пасивна и отбранителна политика.

Цар Иван Александър (1331 – 1371 г.)

Иван Александър е един от най-дълго управлявалите български владетели. Неговото царуване е парадоксален период — време на изключителен културен разцвет („Втори Златен век“), съпътствано от фатално политическо отслабване и териториално разпокъсване на държавата.

Ключови исторически събития

- **Битката при Русокастро (1332 г.):** Последната голяма победа на българската армия над византийците. С нея Иван Александър си връща ключови територии в Тракия и градовете Месемврия и Анхиало.
- **Мир със Сърбия:** Сключва дълготраен съюз със сръбския крал Стефан Душан, скрепен с брак между сестрата на царя, Елена, и сръбския владетел. Това осигурява 30-годишен мир на западната граница.
- **Поява на османските турци:** През 40-те и 50-те години на XIV век започват първите опустошителни набези на османците на Балканите. Иван Александър не успява да организира единна балканска коалиция срещу тях.
- **Разделяне на държавата (ок. 1356 г.):** Царят обявява първородния си син Иван Срацимир за владетел на Видин, а престола в Търново оставя на сина

си от втория брак — Иван Шишман. Това на практика разделя България на две враждуващи царства.

Външна и вътрешна политика

- **Външна политика:** Дипломация на лавирането. Опитва се да поддържа мир с мощната тогава Сърбия и да използва византийските междуособици за териториални придобивки.
- **Вътрешна политика:** Изключително покровителство над църквата и книжовността. Царят е ревностен защитник на православието и исихазма (религиозно-философско течение), борейки се срещу ересите.

Равносметка

- **(+) Културен апогей:** Търново се превръща в духовен център на православието. Създават се шедеври като **Четвероевангелието на Иван Александър** и Манасиевата хроника.
- **(+) Търговски подем:** Поддържа силни връзки с Венеция и Генуа, което стимулира икономиката.
- **(-) Политическа недалновидност:** Разделянето на България между синовете му фатално отслабва защитните сили на страната пред османската заплаха.
- **(-) Сепаратизъм:** От държавата се отцепва и Добруджанското деспотство (на Добрутица), правейки България лесна плячка за нашествениците.

Дългосрочни последици

- **Търновска книжовна школа:** Делото на книжовниците от това време съхранява българската памет през вековете на робството.
- **Падане под османска власт:** Разпокъсаността и липсата на единство в семейството и държавата предрежават края на Второто българско царство.

Заклучение

Цар Иван Александър е владетел-просветител, който обича изкуството и мира. Макар да осигурява културен блясък на Търново, неговите грешни политически решения превръщат България в „къща, разделена сама в себе си“, точно когато на хоризонта се появява най-големият ѝ враг.

Краят на Второто царство: Иван Шишман и Иван Срацимир

След смъртта на Иван Александър (1371 г.) България е окончателно разделена на Търновско царство (Иван Шишман) и Видинско царство (Иван Срацимир). Тази разпокъсаност, съчетана с настъплението на османските турци, води до гибелта на държавата.

Ключови исторически събития

- **Битката при Черномен (1371 г.):** Малко след смъртта на Иван Александър, османците разгромяват християнската коалиция на Вълкашин и Углеша. Това отваря пътя им към вътрешността на Балканите.
- **Васалитетът на Иван Шишман (ок. 1373 г.):** Притиснат от султан Мурад I, Шишман става негов васал и дава сестра си **Кера Тамара** за съпруга на султана в опит да спаси Търново.
- **Падането на Търново (17 юли 1393 г.):** След тримесечна героична обсада, ръководена от **патриарх Евтимий**, столицата пада. Иван Шишман по това време е в крепостта Никопол, където е пленен и екзекутиран по-късно (1395 г.).
- **Падането на Видин (1396 г.):** Иван Срацимир подкрепя кръстоносния поход на унгарския крал Сигизмунд, но след разгрома на рицарите при Никопол, султан Баязид I превзема Видин. Срацимир е отведен в плен в Бурса, където умира.

Външна и вътрешна политика

- **Външна политика:** Отчаяни и некоординирани опити за лавиране. Шишман търси помощ от Унгария и Сърбия, но често е принуден да участва като васал в османските походи.
- **Вътрешна политика:** Пълно разделение. Видин и Търново враждуват помежду си (дори в църковно отношение), което парализира общата отбрана.

Равносметка

- **(+) Героична съпротива:** Въпреки безнадеждната ситуация, отделни крепости и народът оказват упорита съпротива.
- **(-) Липса на единство:** Враждата между братята Шишман и Срацимир е една от най-трагичните страници в българската история.
- **(-) Политически колапс:** България изчезва от политическата карта за близо 500 години.

Исихазмът: Духовният щит на нацията

Исихазмът (от гр. *исихия* – покой, мълчание) е мистично течение в православиеото, което достига своя връх в България през XIV век.

Същност и идеи

- **Молитва и светлина:** Исихастите вярват, че чрез непрестанна вътрешна молитва и усамотение човек може да съзерцава „Божествената светлина“ (Таворската светлина).
- **Нравствено пречистване:** Движението е реакция срещу моралния упадък, корупцията и ересите в обществото.

Ключови личности

- **Теодосий Търновски:** Ученик на Григорий Синаит, той основава Килифаревския манастир, който става център на исихазма в България.
- **Патриарх Евтимий Търновски:** Най-големият български исихаст. Той извършва **Правописната реформа**, като очиства светите книги от грешки и внася единство в езика.

Дългосрочни последици

- **Духовно оцеляване:** Исихазмът подготвя българите за изпитанията на робството. Той дава на народа вътрешна сила и морална устойчивост.
- **Книжовно влияние:** Търновската книжовна школа пренася исихастката традиция в Русия, Сърбия и Влахия, съхранявайки православно единство.

Заключение

Докато политическа България пада под ударите на османците, духовна България изживява своя апогей чрез исихазма. Това движение се оказва по-силно от крепостните стени, съхранявайки българското съзнание през вековете на чуждо владичество.

Защитникът на Търново (1393 г.)

По време на тримесечната обсада на столицата от войските на Челеби Сюлейман (син на Баязид I), цар Иван Шишман е извън града. Патриарх Евтимий поема гражданското и духовното ръководство на защитата. Неговият авторитет вдъхновява населението да издържи на глада и атаките.

След падането на столицата

Когато Търново пада (17 юли 1393 г.), Евтимий проявява изключително мъжество:

- **Срещата с нашествениците:** Той излиза пред турския военачалник, за да измоли милост за населението и да предотврати пълното клане.
- **Екзекуцията на 110-те боляри:** Въпреки застъпничеството му, османците избиват цвета на българската аристокрация в църквата „Св. Петър и Павел“. Евтимий публично изобличава жестокостта им, рискувайки живота си.
- **Чудото на лобното място:** Според преданието, когато палачът вдига меч, за да обезглави патриарха, ръката му се вцепенява. Уплашени, турците се отказват от екзекуцията и решават да го изпратят в изгнание.

Заточението и „Прощаването“

През 1394 г. Евтимий е изпратен на заточение, вероятно в **Бачковския манастир**.

- **Раздялата с Търново:** Сцената на прощаването му с народа пред портите на града е легендарна. На въпроса на хората: *„На кого ни оставяш, отче?“*, той отговаря: *„На Светата Троица ви оставям — и сега, и вовеки!“*
- **Книжовна дейност в изгнание:** Смята се, че дори в заточение той продължава да поддържа връзка с учениците си и да наставлява православния свят.

Равносметка

- **(+) Духовен стожер:** Евтимий не позволява на българите да се пречупят морално в мига на политическата катастрофа.
- **(+) Правописна реформа:** Неговите езикови правила стават основа за книжовността на целия православен славянски свят (т.нар. „Второ южнославянско влияние“).
- **(-) Край на Търновската патриаршия:** След смъртта му (ок. 1401 – 1402 г.) тя е понижена в митрополия под управлението на Цариградската патриаршия, което бележи началото на дълга борба за църковна независимост.

Заклучение

Патриарх Евтимий е „живото знаме“ на българския дух. Макар Търново да пада физически, той успява да съхрани „Държавата на духа“ чрез своите книги и ученици (като Григорий Цамблак и Константин Костенечки), които разнасят българската просвета в Русия и Сърбия.